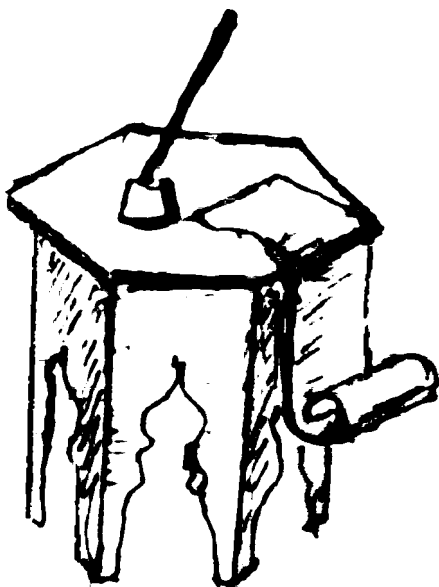

КОМИЛ АВАЗ

КОМИЛ ДЕВОНИЙ

А.Навоний номидаги Ўзбекистон
Миллий кутубхонаси нашриёти
Тошкент – 2006

Комил Девоний таваллудининг
120 йиллигига бағишланади.

Чок этиб чиқдим садаф кўксини, гавҳар бўлмадим,
Тапшалаб дарё аро кирдим, лаби тар бўлмадим...

✦ Комил Аваз «Комил Девоний»
А.Навоний номидаги Ўзбекистон Миллий
кутубхонаси нашриёти, Тошкент 2006 й.

Ихлос

Айни кўклам. Ям-яшил боғлар узра кўтарилиб келаётган қуёш нурларига кўксини туганча ноку олмаларнинг япроқлари шабадада енгил силкенишади. Асрий гужумлар салобатидан ҳовуз юзи симобий рангда аста жимирлайди. Бу янглиғ фараҳбахш тонгги тароват суруридан баҳрамандлиғ саодатига эртароқ мушарраф бўлган Комилжон (аялари Ойимжон она уни ҳар доим хоразмчалаб Маматкомил, яъни Муҳаммадкомил деб чақирғувчи бўлган, шу сабабдан биз ҳам унинг исмини Муҳаммадкомил, Девоний деган жойларимизда халқ билган ва шоирнинг ўзи қўлагани бўйича — Комил Девоний деб юритамиз — К.А.) сарҳовузга қадимий Хейканиқдан (Полвон ёпдан — К.А.) оқиб кираётган ариқчада юзқўлини чайди. Бобосининг деворорти устахонасидан (бу ерда мәрмар тошларни йўнадиган темир қаламлар, (қачовлар) темирга нақш ўювчи қаттиқ пўлат асбоблари ишланарди) тарақа-туруқ болғалар сасига бир зум қулоқ қўйиб турди-да, катталар ёнига ёрдам — га шошилди.

У ажиб бир нарсани кашф қилгандай устахонага кириб борди: ҳар қандай катта-кичик чўкичлар (болғалар) товушиям баҳорда қулоққа хуш ёқади. Ёз иссиғида «тиқ» этган товут оғирлик қилади. Бу қувончини отасига айтмоқчи эди, лекин ҳали ўн ёшини тўлдирмаган болага бу қадар шоироналик қилишга иймандими, ё болғалар шовқинида отаси эшитмаяжagini ҳис этдими, раъидан қайтди. Катталар ҳам унинг кириб келганига эътибор қилишмади. Шундай бўлса-да, у бир нима қилиш керакми маъносига отасига илҳақлик билан қараб тураверди.

— Абдулла отанг сени таҳсилга келмаяпти деб хафа бўлди, — деди ишдан тўхтамай Исмоил муҳркан ўғлига.

— Болалардан анча илгарилаб кетдинг деб айтдилар-ку, — ҳайрон бўлиб жавоб берди Муҳаммадкомил.

— Мақтагани ўқишдан қолавер дегани эмас, бор, ўқишингга бор.

Муҳаммадкомил отасига не жавоб қиларини билмай эски мактабга равона бўлди. Ўқишга бораётиб ҳам бутунги топилдигидан севинганча, кеча оқ-

шом меҳмонлар олдига чой қўяётиб эшитган байтни ичидан такрорлади:

*Жаҳон шоирлари, эй гулшани боғ,
Кими булбул гурур сўзда, кими зоғ.*

Муҳаммадкомил Мулла Абдулла ўқитадиган эски мактабга келиб ҳам тинчланолмади ва мавриди келганда юрагига муҳрланиб қолган байтни устозига айтди ва ким ёзган бунини, дея сўради. Афсус, устози айтишга қудрати етмади, фақат не кўп шоир куп, аммо дуруст айтибди, зеҳнингга тасанно деди. Муҳаммадкомилнинг кўнгли тоғдай ўсди. Кечроқ таҳсилдан қайтгач, отасидан юқоридаги байт эгасинини сўради. У ҳам аниқ бир жавоб айтмади, лекин ўғлининг зеҳнига қойил қолди.

У ёшлигида эшитган бу байтни сал улғайгач, Араб Муҳаммадхон мадрасасида Юсуф ҳожи мудarris қўлида таълим олаётганида устозидан батафсил эшитди — хоразмлик шоир Сайфи Саройиники экан.

Энди ўзи ҳам неларнидир қораламоққа қаради, лекин устозига кўрсатишга тортинади.

*Тутаолмай шавқ асрорини жонда,
Ҳазини музтариб бўлдим жаҳонда.*

Бу устозига тақлид, эргашиш маҳсули. Ахир, устози Юсуф ҳожи — Доий араб ва форс илмини мукамал билгувчилардан саналмиш забардаст шоир. Ҳам форсийда, ҳам арабийда хўб маъқул ғазаллар битганидан шогирди Муҳаммадкомилни ўқитиш борасида унинг ноёб истеъдодига алоҳида эътибор берди ва кунт билан устозлик қилди. Муҳаммадкомил устоз қўлида ўн йил таҳсил олди.

Баъзи ихтилофлар

Қишнинг рутубатли, аёзли кунлари бирдай оғир. Ёғиб-ёғмаган, очилиб-очилишмаган қора булутлар кундан-кунга қалинлашиб, қалъа устида шундоққина осилганча борлиққа қутқу солади.

Ҳаётнинг пасту-баландига кўникиш, қишнинг кўнгилларни эзадиган ғамли оқшомларида Ойни, кундузлари йилт этган Қуёшни қумсаб, кечни қаршилаш баробарида ўқишу ҳунар ўрганиш билан ўтаётган Муҳаммадкомилнинг болалик йиллари бир-

дан қора тортиб, оғир мусибат дилини яралади — ўн уч ёшида, 1900 йили отаси Исмоил муҳркан вафот этди. У амакиси Худойберган муҳркан қўлида қолди.

Худойберган муҳркан оилапарвар, ўқимишли, Хоразм олти ярим мақомини муқаммал биладиган уста созанда, ҳуснихат хаттот, беқиёс наққош одам эди. Ўз фарзандлари қатори жияни Муҳаммадкомил устидан қуш учирмай тарбия қилди, ҳунар ўргатди. У девонда ишлагани боис хон Феруздан (Муҳаммад Раҳимхон II — 1864-1910) Муҳаммадкомилни ўзи билан бирга ишга келиб-кешиб юришини сўрайди. Хоннинг розилиги билан ёшига нисбатан бирдан каттайиб қолган Муҳаммадкомил амакиси билан девонга қатнай бошлайди. Ҳуснихатдан олаётган таълими девонда ярайди, амакисига ёрдам бериб хат ёзиш билан шуғулланади.

Бу орада Муҳаммадкомил ҳаётида яна бир оғир воқеа отаси вафотидан кейин, саройга эндигина амакиси билан қатнаб юрган вақтида юз берадиким, бундан унинг юраги қаттиқ жароҳатланади. Бу воқеага сабаб Муҳаммад Шариф Тарроҳ девоннинг хон ҳукми ила таёқлаб ўлдирилишидир. Бобожон Тарроҳ: «Хоннинг саройида китоб ёзиб ўтирган заррин қалам девонлар тубанда кўрсатилади: биринчи — Худойберган муҳркан, иккинчи — Муҳаммад Еқуб Харрот девон, учинчи — Муҳаммад Шариф Тарроҳ девонлар ўтирганлар. Муҳаммад Шариф Тарроҳ девонни таёқлаб ўлдирганларидан кейин хон Толиб Маҳзумни юбориб, мени олдирди. Мен Толиб маҳзумга: — Аканинг жасадини маҳрамхонадан олиб чиққаним учун, Маҳзум оға, Арк дарвозасидан кирмакка виждоним чидамайди, бормайман, деб айтдим. Толиб Маҳзум менга: — Биринг вафот этдинг, сен бормасанг, хоннинг бир оғзи ўт, бир оғзи сув, авлодинг бирла ўлдиришга буйруқ беради, — деди. Кейин боришга мажбур бўлдим. Толиб Маҳзум мени саройга, Муҳаммад Раҳимхон иккинчининг ҳузурига олиб кирди. Саройнинг қописидан йиғлаб кирдим, Муҳаммад Раҳимхон иккинчи: — Акангнинг ўрнига ўтир! Ундан қолгон китобнинг давомини ёз! — деб буйруқ берди. Шу вақтда ёшим 21 да эди. Қопида йиғлаб турган вақтимда Улуғ Мамат маҳрам: — Узи ёш бола экан. Акасининг вафот этган ерида, сизнинг ҳузурингизда ўтира билурми? — деди. Хон Кичик Мамат маҳрамга: — Даҳлизга устал қўйиб, ёнига Болта Харротни чақир, Комилни (Комил Дево-

пийни — К.А.) ҳам чақир! — деб бутурди. Дарҳол унинг амрини ҳозир қилдилар. Сарой қописи очиқ турар, Муҳаммад Раҳимхон иккинчи сўзлаган сўзларини эшитиб ўғирар эдик. Лекин Аҳмаджон Табибий саройда — хоннинг ёнида ўтирар эди. Бизлар: Нодим Болта Харрот девон, Комил Девоний, Бобожон Тарроҳ Ходим, Юсуф Харрот Чокар ўн йил шу тартибда сарой даҳлизида ўтирдик. Бир минг тўққиз юз ўнинчи йилда Муҳаммад Раҳимхон иккинчининг вафотидан сўнг, Ислохўжа мени махфий қотиби қилиб олди.» («Хоразм навозандалари», Т: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт, 70-72 бетлар.)

Бобожон Тарроҳнинг бу битигини кенгроқ келтиришимиздан мақсад бир томондан муаллиф ёшига андак аниқлик киритиш, иккинчи томондан Комил Девоний билан содир бўлган юқорида таъкидланган воқеа тафсилотини эшитганимизча баён этиш. Хўш, «Хоразм навозандалари» китоби сўзбошида муаллиф: «Мен бу китобни ёшим тўқсон бешга кирганда, қарилик чоғимда ёздим», дея 1 январ 1965 й. санаси билан имзо қўяди. Юқорида келтирилган лавҳада: «Шу вақтда ёшим 21 да эди», деб ёзади. Магарам Бобожон Тарроҳнинг «сўзбошида» ёзгани дуруст бўлса, унда туғилган йили 1870 бўлади. Унда Комил Девоний билан ўн йил бирга ишлагани нотўғри бўлиб чиқади. Чунки, Комил Девоний 1887 йили туғилган ва ўн уч ёшида отасидан етим қолгач, амакиси Худойберган муҳркан билан бир жойда, яъни 1900 йилда саройда ўтиради. Шунинг учун ҳам у Муҳаммад Шариф Тарроҳ девонни таёқлаб ўлдирганларини ўз кўзи билан кўради ва биз айтмоқчи жароҳат юз беради — Муҳаммад Шариф Тарроҳ девон охириги нафасини ёш Комилжон кўзи ўнгига чиқаради. Бундан кўрқиб кетган Комилжон хасталикка дучор бўлади. Демак, Бобожон Тарроҳнинг туғилган йили 1870 эмас, балки 1880 йилдир. Мен у кишини 1960 йил ўрталарида Урганчдаги уйи олдида ўтирганини бир неча бор кўрганман, у вақтда ёшлари тахминан саксон бешлардан катта эмас эди. «Хоразм навозандалари» китоби сўзбошида муаллифнинг кўрсатган ёши китобни тайёрлаганлар хагоси бўлса эҳтимол, яна Худо билади.

Шундай қилиб, 1901 йили Муҳаммад Шариф Тарроҳ девоннинг таёқлаб ўлдирилиши Муҳаммад-комилнинг юрагида оғир асорат қолдиради.

Муҳаммад Шариф Тарроҳ девон ғаммозлар гуҳ-матига учраганини у катта бўлагач англаб етди. Ҳисоб-китоб ишларидаги чалкашлик содир этганини, айтишларича, девон, маишат қурбони бўлган, балки шунинг учун бўлса керак, Бобожон Тарроҳ юқорида бир гутишган акасини ёзганда, фақат унинг таёқлаб ўлдирилганини айтиб, жазоланиш тафсилотини бермайди.

Бобожон Тарроҳ: «Комил Девоний бизлар билан шерик девон эди. Талабимиз ҳар кун икки таиға ишлар, шунинг билан кун кечирар эдик. Девоний 15 ёшларидан шоирлик билан шуғуллана бошлагон.» («Хоразм навозандалари», Т: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт, 70 б.)

Муҳаббат шамъини ёқдим вафо тухмини ёғидин

Муҳаббат одамзод ила бирга яралган сирли мўъжиза. Асрлар давомида кимлар унга шарҳ битмади-ю, кимлар унинг йўлида жон фидо этмади.

Муҳаббатнинг масрур йўларида сармасту сар афроз бўлган аҳли ишқ Фузулий ҳазратлари айтмиш: «Кўзи ёшуларинг ҳолин на билсун мардуми гофил, Кавокиб сайрини шаб то саҳар бедор ўландан сўр» байтлари билан маснади маъводирлар. Ёш Муҳаммадкомил ҳам устозлар овозига ҳамоҳанг сатрлар қоралади;

То кўриб ҳуснигни ман хуршид ёнглиғ бениқоб,
Заррадек жунбуш била айларман эй гул изтироб.

Девонда хаттотлик, уйда бетиним ҳунар, мадрасада араб ва форс тилларини ўрганишдан толиқмайди. Ҳаммасидан ҳам қоралаган ғазаллари устозига, дўсту-биродарларига ёқа бошлайди. Унинг шеърға, санъатга, айниқса мусиқа илмига ихлоси, ўзи интилган, орзу қилган зинапоялардан аста-секин юксалтира борди. Устозининг хайрихоҳлиги билан ўзига ДЕВОНИЙ деб тахаллус қўйди.

*Фироҳи шигдати шарҳини Девонийға
бу тартиб,
Дегай Девонийё назм аҳли девонигға салламно.*

Комил Девоний бу байтни бежиз айтмаган экан, тартиб берган девонига назм аҳли салламно айтгани

сабабли хон даъвати ила шоир Табибий томонидан тузилган ««Мажмуат — уш си шуаройи Ферузшоҳий»га»га унинг тўқсон уч ғазали кирган. Уттиз шоир жамланган «Мажмуа» 1906 йилда чоп этилди. Ун тўққиз ёшида Мунис, Огаҳий, Комил Хоразмий, Доийлар қаторида тарихга муҳрланган, ҳам ҳажман, ҳам мазмунан катта «Мажмуа»га кириши ёш шоир учун улкан ютуқ эди.

Билҳақ, Комил Девоний замонасининг етук одами бўлиб етишди.

*Кишиким ишқ аро содиқ эса албаттаким
шак йўқ,
Муҳаббат шамъини ёққай вифо тухмини
ёғидин, —*

дея содда, равон, теран мантиқли, Навоийона ёзиш учун улкан талант соҳиби бўлмоғи лозимлигини Бобожон Тарроҳ илғамай иложи йўқ эди. Бу бир томондан, иккинчи томондан Девоний ўта саҳий, одамшаванда, улфат бўлганким, кимки қарз сўраса, тўхтатмай бераверган. Бобожон Тарроҳ: «Комилжон, қарз кўпайиб кетди-ку десам, у қарз топдим — ганж топдим дер эди», деб ёзади ўша китобида.

Саховатпеша Девонийнинг ижоди, ҳаёти аста-аста яхшиланиб, эл оғзига тушади. Амакиси уни қизи Султонпошшога уйлантиради. Оила нафаси, дўсту-ёрлар қариблигида бири-биридан гўзал ғазаллар ярата бошлайди. Навоий, Мунис, Огаҳий ғазаларига боғланган мухаммаслари бениҳоя бақувват, мухлислару ҳофизлар талашиб юрган. Шундай кунларнинг бирида нохуш бир хабардан юраги яна бир бор (нечанчи бор) узилади. Устози Доий айрим уламою фузалодан, сипоҳию маҳрамлардан мудомо адолатли шикоят қилиб юрган сўнгги вақтда Арабмуҳаммадхон мадрасаси мударрислигидан олиниб, Жумамасжид воизлигига ўтказилган эди. Кеча эшитса, Ислом Хўжа сабабли у ердан ҳам ҳайдалармин, вазир хонга ҳожини юртдан бадарға этишни талаб қилибди.

Муҳаммадкомил бу воқеа тафсилотларини яхши билганидан чидаб туролмади, қўлидан келадиган ишни қилди — нидоли ғазал битди.

*Неча йил таҳсилу илм этди-ю, устодим эди,
Шоир ул, доғи кўр зулматга ботди ул қуёш.
Олдилар мансабдин они, кесмади тил ханжари,
Зулми бегод аҳлига жангу жадаллар қилди фош.*

Тўғри, хон Феруз Доййга кўп эркинлик берди, аммо авж олган адолатсизликдан, Лаффасий ёзганидек: «...мазлум фуқароларни бегуноҳ ҳибс этиб, зулм ситамлар бирлан пора ришвалар олиб, масжид-мадрасалар, ҳовли-ҳарам, боғ-боқчалар, бино-иморат қилганларни шикоятлар қилиб, шўрлик аҳволотларидан сўзлар эрди». («Тазкираи шуаро» 94 б.)

Албатта, «Жумамасжид» кунботар ёнбошида вазир Ислomхўжанинг «рус-тузем» мактаби очилгани, уни тўғрисида мадрасаси қурилгани ва Катта Минора қуриш учун шу ерда яшаб ўтирган одамларнинг уйи, боғу боқчалари йиқилиши Доййни бефарқ қолдирмас эди. Лаффасий: «...бир жума куни Ислom Хўжа Феруз Муҳаммад Раҳимхон Фармони билан намоз жумага борадур. Аммо Отаниёз девонким, Муҳаммад девон ўғли, бир катга гилам-голи келтуриб воизга яқин Ислom Хўжанинг остига тўшайдур. Аммо бул тариқа гилам тўшалганин воиз Юсуф Ҳожи кўриб, Ислom Хўжани андағ танқид этадурки, Ислom Хўжа дунёга келганига мингларча пушаймонлар қилиб, ҳасратлар чекадур» («Тазкираи шуаро» 94 – 95 бетлар.)

Аслида, Дойй вазир Ислomхўжа қилиб юрган ишлардан норози эди. Бу ҳақда раҳматлик кекса созанда Абдушариф ота жуда қироатини келтириб ҳикоя қилгувчи эдилар: «Ислomхўжа бир сафар жума номозига кечикиб келади. У «Жумамасжид» олдида кўш от кўшилган аравасидан савлат тўкиб тушади-да, уламанинг устини босқилаб, меҳроб томон шаҳд билан келаверади. Ваъзхонлик қилиб турган «Жумамасжид» воизи Юсуф Ҳожи эшон Ислomхўжанинг бу янглиғ беписандлигидан ғазабланиб, уни масжиднинг ўртасида тўхтатиб, қилиб юрган ишлари куфрлигини айтиб ҳақоратлайди ва унга ялтоқлик қилмоқчи бўлганларни ҳам қатғиқ койийди. Ислomхўжа бу ҳақоратга чидамай, хонга Дойй устидан арз қилади ва уни юртдан чиқаришни талаб қилади.»

Юқорида келтирган иккала лавҳадаям Дойй тўғрисидаги демишлар қарийб бир хил тасвирга эга. Девонийни бу муносабат билан битган ғазали қўлма-қўла бўлиб кетади. Хон Девонийга нисбатан бирор чора кўрмагани, унинг иқтидорини суйган бўлса не ажаб. Бироқ, шоир даврон сурувчиларда диёнат, шафқат йўқлигини яхши билар эди:

Фигонким, аҳли даврон ичра шафқатдин асар
Бировким истагай шафқат ани ақли магар
йўқдур,
йўқдур.

Ва яна:

Хароб обод оламда вафо ноёб экан билдим,
Қилибман имтиҳон, аҳбоб эли каззоб экан
билдим.

Печук, Девонийё, дунёда қилғум орзу ишрат,
Фалак иши саропо фитнаи қуллоб экан билдим.

Ёхуд, ўн саккиз ёшларида эл суҳбатидин четла-
шиб, ком топишга харобот ичра (бу дунё лаззатлари-
дан ўзларини тийганлар жойи) кирмоқни битиш:

Тобғасен албатта коминг кир харобот
ичраким,
Айлабон Девонийдек эл суҳбатидин ижтиноб.

Саройда хизмат қилиб бу янглиғ ғазаллар битиш
ҳамма шоирнинг ҳам қўлидан келавермайди. Қисқа
вақт ичида яна бир машҳурлик, серқирра ижод
соҳиби Сангар тарафни, Хивани, Хоразм мулкани
музайян қилди — бу КОМИЛ ДЕВОНИЙ эди.

Сангар

Сангар мавзеси қадимий Хива қалъаси ичидан
оқиб ўтадиган, «Полвон ёпнинг сувин болдай
мазаси», дея куйланмиш Полвон ёпнинг (анҳорнинг)
кун-чиқар томонидаги сўлим маскан.

Сангарнинг бир маъноси: ҳарбий иншоот, ис-
теҳком, тўсиқ хандаги (рус. окоп.) Ерга қазилан
хандакда ётиб навкарлар душман ҳужумини қай-
тарганлар. Хандакда ётиб палаҳмонга солиб тош, ўқ
отганлар. Тўсиқ истеҳкомида туриб тўп отганлар.

Сангарнинг яна бир маъноси мўғуллар босқини
билан боғлиқ саккиз асрлик узун тарихга эга. Ай-
тишларича, мўғулларнинг жонингизга омонлик бера-
миз дея алдови билан Хива катхудолари қалъа дар-
возаларини очиб берганларидан кейин ёғийлар ша-
ҳар халқини беаёв талоп-тарож этадилар, не-не гўч
йигитларни асир олиб, қалъа кунчиқаридан оқиб
ўтадиган Полвон ёп билан гуташадиган Сирчали ёп
кўпригидан ўтказиб, кўҳна масжид олдидаги майдон-
да қатл этадилар.

Бу янглиғ ваҳший қонхўрликка чидамаган халқ, асирларнинг қариндош-туққанлари кўҳна масжид тошларини бетартиб бузганча, мўғуларни тош-бўрон қилиб ўлдирадилар.

Бу воқеадан хабар топган қалъа ичкарасидаги мўғул саркардалари майдонни ўраб олиб, санги гарданида қатнашган бари хиваликларни қатли ом қилади. Шу-шу бу майдон номи шаҳидлик майдони ва мўғуларни тош билан уриб ўлдирилишини «санг гардани — тош билан ур, муштла», номи билан атайдилар. Даврлар ўтиб «гاردани» сўзидан «гар» қолиб, «Сангар»га дўнган, бироқ халқ тилида «Сангар» бўлиб кетган. Сангарнинг иккала маъносида ҳам тош билан уриш, отиш жарёни, ҳарбий дастуруламал мужассамлашган.

Сангар XIX асрга келиб ҳунармандлар, наққошлар, темирга ишлов берувчи позачилар, тўпчилар элати, фэйзиёб масканга айланади. Бу ўрамнинг бош бўғинида ҳунармандларнинг етук устаси, замона адабий муҳитига, санъат илмига доҳил инсон Пано тўпчи турар эди.

Ҳали биринчи ўрис босқинидан аввал, Саййид Муҳаммадхон (1855—1864) даврида хонликда «икки шохали ўн икки тўпи бор эди. Шулардан олтитаси от билан ҳаракат қилишга мўлжалланган. Тўпларни ҳаракат қилдириш Эроннинг қадимги усуллари тарзида қўриқхонасиз ҳаракатланади. Ҳарбий сафарларда тўпларнинг ўқ-дори ва снарядларини бошқа-бошқа араваларга юклаб олиб юришади.» (И.Мирпанжий «Асирликдаги хотиралар» 1997 й. 54 б.)

Эрон генералининг Хивадаги ўн йил асирлик давридаги тўп ва ўқ-дорилар тафсилотини кенгроқ ёритишимиздан мақсад Хива ҳарбий кучлари, навқару тўпчилар аъмолидан хабардор қилмоқчим, Пано тўпчининг доврўғи Хивани ҳимоя қилишда, шунингдек, ҳарбий юришлар силсиласида машҳур бўлган ва кўп мартаба хон томонидан тақдирланган, хиваликлар эъзозида бўлган.

Исмоил Мирпанжийнинг янги асир тушган вақтидаги бир воқеа билан тўпчилар мартабаси неқадар қадрланганини билиш мумкин: «Биз Хивақа келган ўша рамазон ойида хон (Муҳаммад Амин — К.А.) асир тўпчиларининг тўп отиш маҳоратларини синаш истагини билдирди. Али Султонга асир тўпчиларни келтиришни буюрди. Мен тўпчила-

рга яхши отинглар, мабодо уларга ёқиб қолсангизлар сизларга нисбатан яхшироқ муносабатда бўлишга ҳаракат қилишади деб маслаҳат бердим. Улар ҳам менинг сўзларимни маъқул топдилар, аммо ҳарчанд ўқ отишмасин, ҳеч бири нишонга тегмади. Хон ғазабланди, уларни яна меҳтарга топшириб, яхшироқ (мустаҳкамроқ – К.А.) сақлашни буюрди.» (И.Мирпанжий «Асирликдаги хотиралар» 1997 й. 37 б.)

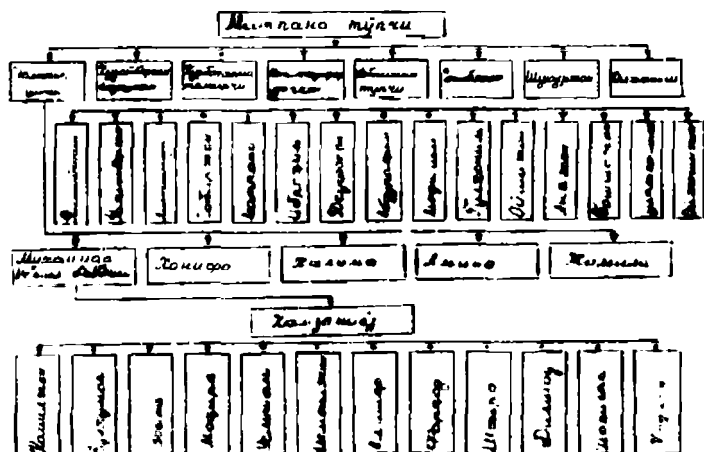
Юқоридаги лавҳадан кўриниб турибдики, нишонга теккизиб ўқ отиш ҳамманинг ҳам кўлидан келавермайди. Пано тўпчидек мерган тўпчилар хонликка ҳаводек зарур эди. Шу сабабдан ҳам уни оиласи билан қалъа ичкарисидан, ҳозирги «Амин чорсу»дан Сангарга кўчирилиши тасодифий ҳол эмас. Сангар, юқорида айтганимиздек, душман ҳужумини қайтаришга мўлжалланган тўсиқ хандаги бўлганидан тўпу снарядлар шу ерга яқин турган ва номдор тўпчининг ҳам янаш жойининг шу жойга кўчирилиши табиий. Буям хоннинг Пано тўпчига ихлоси ва катта ишончининг инъикосидир. Шунинг учун ҳам Пано тўпчи дарвозаси олдидаги қудуқдан (бу қудуқдан ҳозир ҳам сув ичишади) хон Феруз сув ичиб, тўхтаб ўтган. Аввало Худо, қолаверса, хон назари тушган хонадон ҳамиша меҳмонлар билан, айниқса, созандаю шоирлар билан сарафроз бўлганига тарих гувоҳ.

Тарих яна бир нарсага гувоҳ – 1342 йили Испания қироли Альфонс арабларнинг Ал-хесирас шаҳрини босиб олмоқчи бўлиб ҳужумга ўтганда испанлар учун қутилмаган ҳодиса рўй беради – ҳавода улар устига қулоқни батанга келтирувчи шовқин солиб ўнлаган ёлингли темир шарлар ёғилиб, олд қатордаги Испан аскарлари қонга беланадилар ва қолганлари парокандалик билан орқага қараб қочадилар. Ал-хесирасга қилинган ҳужум барбод бўлади. Бу темир шарларни отган ўқ отиш қуроли оддийгина «Модфа» (рус. миномёт) эди. (Ж. «Моделист Конструктор» М. 1973ҒЗ 17 б.)

Ҳунармандликка эътиборли Пано тўпчи бундай ўт сочар тўплар ҳақида ота-боболаридан кўп эшитгани сабабли шундай оддий, лекин узоққа отадиган тўп яратиш, унинг овозасини эшитган ҳар қандай ёғий ҳам Хоразм тупроғига шум қадәмини босмаган бўлар эди. Ана унда халқ тинч, осойишта, фаровон яшарди.

Шоирлар булбулигўё, созандаю гўяндалар авжи фалакка чиқиб, ижод булоғи яна ҳам сарбаланд бўлар эди. Бу Пано тўпчининг ширин ўйлари. Аввалам куп миқдорда темир йўқ, бўлгандаям уни қайнатишга катта қозон, катта босимдаги ёлинг, қолаверса, тўп қолиплари, уни ясашга асбоб-ускуна даркор. Шундаям хонликда бор тўпларни бетўхтов отишга шай қилиб қўйиш, ишдан чиққанларини тузатиш, яроқсиз ҳолга келиб қолганларини таъмирлаш ишлари Пано тўпчидек ҳунармандлар зиммасида эди.

Матпано тўпчи шажараси

Пано тўпчининг икки ўғли – Хударян (Худойберган) ҳамда Исмоиллар отасидан андоза олиб, даврининг етук наққошлари, моҳир созандалари бўлиб етишдилар. Улар муҳр ўйиш санъатини ҳам эгаллаганлари боис – «муҳркан» бўлдилар. Уларнинг авлодлари ҳам Хоразм олти ярим мақомининг ўткир билимдонлари, ҳуснихат хатготлари, ўймакор наққошлари бўлиб етишдилар. Худойберган муҳрканнинг фарзандлари Собир, Юсуф, Карим, Матпано ва бошқалари шоир, созанда, наққош, турли соҳа ҳунармандлари, (Матпано Худойберганов Суханвар тахаллусли шоир, машҳур ҳофизлар Ҳожихон Болтаев, Комилжон Матиезовларнинг устози, Хоразм олти ярим мақомини ўргатган табаррук инсондир) Исмоилнинг яққаю-ягона ўғли Комилжон Бобожон Тарроҳ китобида алоҳида меҳр

билан таъриф берганидай: «У (Комил Девоний – К.А.) беш илмга эга эди. Аввало, агар асбоб бўлса, бешотар милтиқ тузатар, иккинчидан, олти ярим мақом соз чертмоқни билар, лекин айтмоқни билмас эди. Учинчидан, яхши хушхат котиб эди. Тўртинчидан, яхши шоир эди. Иккинчи Навоий дейиш мумкин эди. Бешинчидан, яхши ислимкор наққош эди.» («Хоразм навозандалари» Т. Ғ. Фулом номидаги нашриёт 69 б.)

Албатта, Бобожон Тарроҳ Комилжон ака билан хон саройида ўн йил бир даҳлизда ўтириб, бирга ишлаганидан, шоирлиги ҳақиқатдоям ўша давр ижодкорлари ичида бир қадар юқори турганиданми, иккинчи Навоий деб улуғлашида дўстига нисбатан меҳрибонлиги сезилиб турибди.

Мана, қадимий «Сангар» дамиз. Хон боғи номи билан аталувчи ҳозирги «Орқа тозабоғ» маҳалласи. Бирдан борлиқ хаёлим билан Комил Девоний яшаган даврга пўнғиб кетаман. XIX аср бошларидаги Хива. Унинг кунчиқарида қадимий Сангар, кунботарида мевастон... Матёқуб позачиларнинг, Пано тўпчиларнинг ёнга қараган кунгурали дарвозалари, боғли-боқчали серфайз ҳовлиларини қалбан ҳис этаман. «Мухркан»лар ҳовлиси кунботар ёнбошидан ўгадиган Баротнинг кенгина солмаси, (ариғи) хоннинг боғи ёни билан қадимги Урганч – Хива йўли бошидаги Тўранинг ҳовлиси томон оқиб бораётгандай, унинг торроқ жойидан кимдир ҳатлаб ўтиб, «поза» - чилар томонга ўтиб кетгандай, хаёлларимни гўзғитиб юборди. Полвон ёп бўйлаб аста қибла томон одимлаймиз. Ана, ҳозирги Феруз номли мактаб ўрнидаги кўл орқасидаги баландликда жойлашган кунгурали Маткарим сайиснинг ҳовлисидан ёшгина Мадамин (Мадамин Маткаримов, Хива туманига кўш йиллар раҳбарлик қилган) югуриб чиққандай бўлди. Олис хотиротлар гирдоби хаёлимни бир нафасда қадим элат ҳаёти қучоғига тортди.

Бу элатда ўз ҳунару усталиклари орқасидан танилган жуда машҳур кишилар яшарди. Шу кунлардаям файзини йўқотмаган бу ўрамда ўтган машҳур аждодларнинг салоҳиятли фарзандлари истиқомат қилади, баъзилар ота касби – ҳунармандчилик билан шуғулланади. Комил Девонийнинг чироғини ёқиб ўтирган неваралари Усмонжон билан, Фарҳоджонларнинг бирови қўли гул қурувчи, бирови мағ-

нитофон, телевизор тузатадиган уста.

Комил Девонийнинг ўғли Ҳамза ака, «Мева-стон» маҳалла фуқаролари йиғини раиси Иноят ҳожи билан шоир яшаган уйга замонавий дарвоза орқали киравмиз. Ичкарига илк қадам қўйишимиз билан чап тарафдаги анвойи қизил гуллар эътиборимизни тортади. Гулларга қараб қолганимни илғаган Ҳамза ака:

— Ина шу ер аввал ҳам (отамлар яшаган даврда демоқчи — К.А.) гулжойи эди. Ина бу ерда икки метрча баландликда эни саккиз-туққиз метр, бўйи ўн беш метр чамаси келадиган Чодра (усти тахта пол қилинган айвон) бор эди. Унинг кунчиқарида ҳайбатли гужумлар соясида сарҳовуз бўлгучи эди. Кунботарида Полвон ёп гумбирлаб оқарди. Ёп ҳозиргидай кичкина, кўримсиз эмасди. Унинг ун соҳили баланд рош. Эшигимиз олдида катта-катта, мазали балх туллари бор эди. Ҳозир шундан бизни эшигимизда биттаси, Хударган муҳркан бобомнинг эшигида биттаси қолган, мазаси шу-шу тозди, бўлиқ-бўлиқ... — Ҳамза ака анчайин жим қолади. Ўйларига ҳалақит бермайман. Худди отаси дўстлари билан жамлашиб ўтиргандай бўлдими, кўзлари равшанлашиб, — Мана шун Чодрада ўгириб огам (Комил Девоний) созанда ёру-биродарлари билан мақомлардан тонготар соз қилар эди...

Машҳур фотограф Худойберган Девонов шоирнинг уйида олган сурат: ўртада нижжак чалиб ўтирган — Комил Девоний.

Сангарнинг доврўғи шеърларда, кўшиқларда акс этган. Хоразм халфачилигининг етакчиларидан бири, ажойиб шоира Ожиза (Онабиби қори Отажонова) куйламиш:

*Манзил жойим Полвон ённинг орқаси,
Мени ҳайрон этди Хива қалъаси,
Полвон ённинг сувин болдай мазаси,
Кездим кўп жойларни, Сангар яхшидир,
Сангарда очилган гуллар яхшидир.*

Хивада қарийб барча халфалар бу кўшиқни соғинч ҳисси билан куйлагувчи эдилар. Одамнинг яшаш манзили, ўтирган ўрами, киндик қони тўкилган ерига бўлган муҳаббатини тараннум этгувчи бу кўшиқни қачон эшитсам, Комил Девонийнинг: «Жон борича эл ичидан чекма бошингни», дея тақдир тақозаси билан Хивадан Тошҳовузга кетиб яшаган даврида шогирди шоир Партавга ёзган шеърини мактуби кўз олдимга келаверади.

Кези келганда шуни айтиб ўтиш жоизки, «Сангарда очилган гуллар яхшидир», дея куйланишида ўзга бир меҳр бор. Аслида, хиваликлар қадимдан гулга ўч, муҳаббати баланд халқ, аммо Муҳаммад Раҳимхон соний—Феруз замонида бу нарса, айниқса юрт қизил гулини ўстиришга иштиёқмандлик жуда зўрайган. Устоз созанда Абдушариф ота ўша замонларни биррав кўз олдидан ўтказиб: «Воҳ-воҳ, насини айтасиз, Сангарни кўпригига чиққанда Хивадан келадиган қизил гулни исидан (ҳидидан) бошингиз айланар, маст бўлар эдингиз. Хиваликлар қизил гулни қулоқлари остига қўйиб юришни яхши кўрар эдилар. Хон Ферузнинг бир танобдан ортиқ ерига гул экилган экан. Ҳар замон хон саломга келган фарзандлари, невараларига қиладиган иши гул тақдим этар экан, вой-бўй!.. Хон Пишканик қишлоғида бир гулчига айтиб гужумга гул соптирган» (пайванд қилдирган)

Абдушариф ота сўзларини тамом этмай туриб Огаҳийнинг ушбу мисраси лоп этиб хаёлга келади:

*Қилғил томошо қомати зебоси бирла оразин,
Гар кўрмасанг гул бўлғонин пайванд шамшол
устина.*

Дарвоқе, гул, боғ мавзуида бошқа шоирлар қаторида Комил Девоний ҳам кўп қалам тебратган.

Ва негадир Ожиза қаламига мансуб саналиб келинаётган «Сангар» шеъри Комилжон акага тааллуқлимасмикан, у жонажон Хивасидан, Сангаридан айрилиқ онлари қоғозга туширмадимикан деб ўйлаб қоламан, негаким, «Ожиза Хиванинг «Қушчи Каттабоғ» қишлоғида таваллуд топган. («Ожиза. Шеър ва дostonлар» Т. 2003 й. 6 б.)

Демак, Ожиза «Яшаш жойим Полвон ённинг орқаси» дея олмайди, лекин Ожиза Комил Девоний уйида бўлиб, ундан шеър, қўшиқ айтиш илмини ўргангани маълум. Боз устига шоирнинг ўғли Ҳамза акадан «Сангар» отамнинг шеъри, онам Қурбонжонбикадан эшитганман, қолаверса, Онабиби қори айтадиган «Манзил жойим Полвон ённинг орқаси, Мени ҳайрон этди Хива қалъаси» эмас, иккинчи қатори «Изинда айланар Хива қалъаси». Онабиби қори билан отам кўп ҳамкорлик қилганлар, баъзи шеърларини таҳрир этганлар деганидан кейин, бироз ишондим.

Яқинларда мусиқа муаллими Озод Матёқубов ҳам «Сангар» шеъри устида ўз фикр-мулоҳазаларини қоралаб юрган экан. Ҳатто шеърнинг «Саяти суворий» услубида ижро қилиш нотасини ҳам яратибди. Шундаям:

*Сангарнинг боғидан олма келтирдик,
Емадик, ичмадик, ўйнаб ўтирдик,
Дастурхон устини гулдан тўлдирдик,
Кездим кўп жойларни, Сангар яхшидир,
Сангарда очилган гуллар яхшидир, —*

деган, Комил Девонийдек забардаст шоир назмидан йироқ сўзлар йиғиндисини ўқигач, барибир анчайин жўн, бу шеър устоз қаламига мансуб бўлмаслиги керак деб юрдим, бироқ бир суҳбатимизда Ҳамза ака Партав домланинг аламзадалик билан айтган сўзини қайд этди: «Эҳ, нендин замон бўлди, кучли газалингни газитларда босмайдилар, энгил-елпи ёзсанг чоп этадилар. Ахири ноиложликдан «Очил-очил» деган мусаддас ёзиб бердим, босдилар, афсус. Балки, ундай шеърлар ҳам керакдир, лекин жуда энгил, жун.»

Ана шу гапдан кейин, иккиланиш фикрларимни яна устоз фойдасига йўйдим. Ахир:

*Сангарнинг боғида шиша қошлар,
Киргандан сўнг шиша қор:*

*Одамлари ваъдасига топилар,
Кездим кўп жойларни, Сангар яхшидир,
Сангарда очилган гуллар яхшидир,—*

дея, ўша замонда ойна — шишали эшиклар ясаш расм бўла бошлаган ва буям Сангарда қурилган иморатларда ишлатилгани, янги топилдиқни содда ва теран ифодалаш Комил Девонийдек шоиргагина насиб этиши мумкинлиги бу шеър устозники булса ажабмас деган ўй келаверади. Ва яна бир нарсани таъкидлаш жоизки, Ожиза халфа кейинроқларда шеърнинг кўп жойларини ўзига мослаб ўзгартирган бўлиши ҳам мумкин. Унинг устига оғиздан-оғизга ўтиб баъзи сатрлар анчайин ғализликка юз тутганини кўряпмиз. Адабиётнинг фидойи муҳибни, Республикада хизмат кўрсатган халқ таълими ходими Йўлдош Ҳажиев ўзининг «Адабиётдан ёндош дастур бўйича қўлланма» китобида Ожиза ижодига тўхталиб «Сангар» шеърининг иккинчи бешлигидаги иккинчи сатрини «Шоҳасига ишқу анбар сочилган», дея берибди, (ушбу китоб 23 б.) ваҳоланки «ишқу анбар»мас, «мушқи анбар», жудаям тўғриси — «мушқанбар». Ҳатто УрДУ профессори С.Рўзимбоев ушбу сатрни тўғри бериши билан уям «мушқу анбар», деб андак ғализликка йўл қўйган.

Бу Комил Девонийнинг Октябрь тўнтаришидан кейинги даврлар ижод маҳсулидир. Унинг сермаҳсул, мантиқан теран, гўзал ғазаллари юқорида қисман айтганимиздек, ўн етти-ўн саккиз ёшларида кўзга ташланган. Бунга албатта, устози Доийнинг таълим-тарбияси, Навоий, Мунис, Огаҳий, Комил Хоразмийга ўхшаган мумтоз адабиётимиз намояндалари асарларини қунт билан ўқиш, ўрганиш, араб, форс тилларида ёзилган жаҳон адабиёти билан танишиш, тасаввуф илмидан воқифлик, Насимий, Фузулий, Машраб ғазалларидан илҳомланиш асосий таянч, фикран суянч бўлган.

Айниқса, Алишер Навоий ғазаллари шуқуҳи ила шеърятга қадам қўйган Комилжон ҳайрату ҳавасини яширолмас, туну-кун машқу мутолаа қилар, ёзганлари ўзига маъқул келмас, ўчириб ёзишдан эринмас эди. Навоийнинг мана шу бир байти унга неча тунлар ором бермаган:

*Гул қулоғин чун оғир қилмиш кириб шабнам суви,
Неча, эй, булбул, ишинг доим фиғон бўлғусидур.*

Ва ниҳоят Комилжон ҳам гул бобида машқ қилиб кўрди:

*Заб ила саҳни чаманда бўлди то хандон гул,
Боғ аро булбулни қилди хуснига хайрон гул.*

Бу байтни замонасининг етук шоири Табибий мақтагач, Комилжон давом қилдирди ва «Мажмуа» - га кирди. Табибий унинг ушбу «Мажмуага кирган» тўқсондан зиёд ғазалига алоҳида-алоҳида маснавийлар ёзган. Масалан, китобдаги 3067 рақамдаги Девонийнинг «Манга то ул санам ҳуснин намоён эттию кетти», деб бошланувчи ғазалига мана бу маснавийни битган:

*Бу ҳам фазли Девонийдунгур асар,
Ки этмиш зуҳур анда неча ҳунар.*

«Мажмуа»га 1075 рақам билан кирган ғазалида Девоний ҳам шу мақтовга лойиқлигини таъкидлайди:

*Шарҳ этар эрсак ҳолимиз сизга ажаб эмас гурур,
Чунки замона аҳлининг муншийи номдоримиз.*

Ғазал маҳбубга атаб, ўзини таништириш баҳонасида:

*Сўрсангиз гарчи ҳолимиз, фурқатингизда субҳу шом
Хайли било рафиқимиз, йиғламоқ ўлди коримиз. –*

дея айтилгани билан ҳали йиғирма ёшга тўлмаган шоирнинг ўз қадрига етгувчи битиклари, унинг етук ижодкор сифатида шаклланишидан дарак эди.

У қунт ила изланишлари, ўрганишлари замирида Навоийга эргшиб, тақлид қилмоқчимас, фақат устознинг Ҳиротда яшаб, ғазалларини соф гуркийда бити-шига ҳайрати баробарида, ўзиям араб ва форс тилларини яхшигина эгаллаган бўлса-да, фақат ўзбекча сўзларни ишлатиб гўзал мисралар яратмоқчи, ўз навбатида форсийда ғазаллар иншо этиш умиди ҳам йўқ эмас. Шундай ҳам бўлди – форсийда қатор ғазаллари яралди, бу бошқа мавзу.

Навоийнинг мана бу байти-ку, Девоний шуурини неқадар сарафроз этди:

*Қилди чун соқий лаби стган қадаҳ хушингни маҳв,
Қилди чун соқий лаби стган қадаҳ хушингни маҳв,
То абад зинҳорким, ойилмағайсан, эй кўнгул.*

демасдан соф Ҳоразмча «ойилмоқ» сўзини ишлатганига ва ушбу лафзга нечоғлик улкан маъно юкла-

ганига қойил қолган бу дилбар шоири замон, албатта, ишқий сармастлик завқини ҳам сурган, баъзан туғри маънодаги шаробдан мастлигидан айилганда, юқоридаги устози байтини мийиғида кулиб такрорлаганча, ўзининг ҳофизлар хонишидаги машҳур «Қасам» мухаммасини яратган бўлса не тонг:

*Дўстлар, янчинг бошим санги маломатдин бу дам,
Жойидур ушбу жазо балки манго албатта кам,
Етмасин чунки яна бу нуктадин аҳбоба ғам,
Ғуссайи дарду алам ҳар нечаки ўлдурса ҳам,
Эндилар май ичмагайман, бодадин қилдим қасам.*

Қаранг, мухаммасда ўқувчи тушунмайдиган бирор сўз йўқ. Уйноқи, содда ва шунинг баробарида ҳамма ҳарфу нуқталари жойи-жойида. Фақат ушбу юқоридаги бешликнинг учинчи сатри: «*Етмасин чунки яна бу нуктадин аҳбоба ғам*»даги «аҳбоба» сўзининг ўрнига, балки напрга тайёрловчилар, балки босма-хона ходимларининг хатоси бўлса керак «аҳбоби» бўлиб чоп этилган, туғрилаб ёзишга жазм этдик. Ҳамда бешинчи сатрдаги :«*Эндилар май ичмагайман, бодадин қилдим қасам*»ни Ўзбекистон халқ артисти Ҳожихон ака Болтаев ҳам, у кишининг укалари машҳур ҳофиз Нурмамат ака Болтаев ҳам «*Эндилар май ичмагайман, деб бодадин ичдим қасам*», дея куйлагувчи эдилар. Уларга ишонмаслик мумкин эмас, негаким улар бу қўшиқни шоир тирик вақтида, ҳатто у қатнашган давралардаям куйлаганлар.

Мактуб

Инқилобдан яхшиликлар кутган Девоний бошида кўп ўтмай қора булутлар айлана бошлайди. Саййид Абдуллахон ва унинг авлодлари, Хиванинг мана-ман деган мансабдорлари, илм-маърифат вакиллари бирин-кетин сургун қилинадилар. Девоний ким? Сарой девони, хон хизматидаги сулола фарзанди. Лекин, эл оғзига тушган етук шоир Комил Девоний бу замонда давр нафасини ўз вақтида илғаб, Ватан, миллат, тараққиёт борасида ўз сўзини айтмоқда эди:

*Сўрмоқ недундир бўйла тараққийдан аломат—
Аэроплан эмасму номидори тараққий.*

*Девоний, сен ҳам ватану миллатинг учун,
Жон ила дилинг айла тарафдори тараққий.*

Бу шеър 1920 йили ёзилган. Шунга қарамасдан

болшовойларнинг ашаддий тарафдорлари, тушуниб-тушунмай «янги замон» чироғига мой қуяётганлар, бошларига бирдан «Ильич нури» тушиб, босартусарини билмай қолган айрим бесаводлар кўзига аҳли зиё пешқадами Комил Девонийдек забардаст, етук одамлар ёмон кўринар, уларни гоҳ очиқ, гоҳ пинҳона ғийбат қилардилар. Ҳаётдан зада бўлган шоир 1921 йили «Яхшидур» ғазалини ёзади ва бу шеър тез орада ҳофизларнинг севимли мулкига айланади.

*Гар миниб аэроплан, ногон ила учсак ҳаво,
Иккимиздан биримизни ерга урган яхшидур.*

*Сўрсалар оламда, Девоний, не яхши, ман герам,
Сўхбати ноаҳилдин бўш бўлса зиндон яхшидур.*

Ана шундай қалтис бир вақтда, яъни 1922 йили Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий Хивага келади. Ҳакимзода Девонийдек созу суҳбат, назми ўткир ёшлар билан тез тил топади. Академик А.Қаюмов ёзганидек: «...Хоразм халқининг ҳаёти, тарихи, маданияти, адабиёти ва музикасини чуқур ўрганган, ўз асарига Хоразм куйларидан музика ёзган. ...Драматург Зиннат Фатхуллин ўз эсдаликларида Ҳамзадан эшитган қуйидаги воқеани ҳикоя қилади: «Ҳамза Хоразмдалигида «Хоразм инқилоби ёки хоннинг сўнгги кунлари» пьесасини ёзган. Пьесани Хива шаҳрининг бадий ҳаваскорлар коллективи саҳнага қўйган. Ҳаваскор артистлар орасида маҳаллий бойларнинг болалари ҳам бор экан. Уларга, албатта, Ҳамза яратган хон образи ёқмаган», («Танланган асарлар» 2 жилд Ғ.Ғулум номидаги нашриёт, 1983 й., 120–122 б.)

Не бўлгандаям Ҳакимзоданинг Хивага ташрифи зиёли ёшлар бошини бир мавсум қовуштирган — меҳмондорчилик, мушоиралар, мусиқий базмлар авж олган. Дастурхонли, одамшаванда Девонийнингку, кун тўққан — Ҳакимзода унинг уйида яшаган. Уни руҳан ёқтириб қолгани учун ҳам 1932 йилда туғилган ўғлига Ҳамза дея исм қўйган.

Ҳакимзода Хивадан кетгандан сўнг ҳам юраклардаги жўшқинлик, ўриснинг янги чиққан чиптали коньяги билан шаробли ўлтиришлар анча давом қилди. Бироқ, муҳит маҳсули — оғизорачилик, ҳасад-гўйлик, такаббуралик бир-бирларини инқилобнинг кўз илғамас мавту маломат ғилдираклари остига ота

бошлайдилар. Очиг кўнгиллиги боис ҳеч кимдан ҳадиксирамайдиган Девонийни бир зиёфатда кўпроқ мақтаб ичираверадилар. Анчайин кайфи ошиб қолган шоир ҳали замон бундай ғулу-ғашликлар бўлиб турмайди, Хоразм Республикаси алоҳида ўсиб-улғаяди, ўзимизнинг пулимизни босамиз (у хон замонида муҳрларни зарб этишда фаол иштирок этган, мадрасаю хонақоларнинг қопу, дарвозалари, зулфию ҳалқаларига шеърини парчаларни чиройли ўйиб ёзганига хусусан Хива пулини зарб қилганига ишора қилади) ва ҳоказолар деб даврада ўтирган айрим «қизиллашган» кекирдакли иштирокчиларни қаттиқ қойийди.

Барибир шоир-да, 1922 йили юқоридаги машҳур «Қасам» ғазалини битади.

*Мастлик вақтида тил гуфторидин шармандаман,
Сўз эшитмай ўз сўзим такроридин шармандаман,
Дўст олдида забон озоридин шармандаман,
Ҳолима санги маломат бориқин шармандаман,
Эндилар май ичмагайман, бодақин қилдим қасам.*

Шундан кейин унинг бошидаги қора булутлар янада қуюқлашади. Дўстлар унга вақтинча бўлсаям Хивадан қочишни маслаҳат беришади. Маълумингизким, инқилоб талатўми, ўттизинчи йиллар бўҳрони боис жон сақлаш илинжида баъзи шоиру созандалар Хивадан, у пайтларда кўздан олисроқ кўринган дарё ортига, Тошқовузга, Илонлига, Чоржўйга қочишган. Гўё у ерлар тинчу қатағондан қутилиб қолиш илинжи бордек. Девоний ҳам бир кечада Тошқовузга ўтиб кетган.

Устозга муносиб шогирд

Устозга муносиб шогирд бўлмоқлик ҳам тириклик аъмолининг ноёб мулки. Бу мулк соҳиби ҳамма замонлардаям муккарраму азиздир. Девоний назарида, унинг ўша машъум йиллар ҳижронига ҳамдард, ҳамнишин бўладиган муттақо шогирд — болшовойлар тўнтариши даврида мумтоз адабиётимизнинг ёрқин давомчиси сифатида ярақлаб чиққан улкан шоир Партав эди.

Билҳақ, Матлатиф охун ўғли Ота Маҳзум Партавнинг (1903 — 1956) ғазалларини, мухаммасларини Хоразмнинг забардаст қўшиқчилари — Мадраҳим

Шерозий, Ҳожихон Болтаев, Комилжон Отаниёзов ва бошқа устозлар ихлос билан ижро этганлар. Замона зайли ила ўзини одамлардан четга тортган шоир сўзларини бутунги кундаям санъаткорлар меҳр билан айтиб юрибдилар.

*Ётиб ёри панода дийдаи элдин ниҳондурман,
Жунун тугёнидин тийри маломатға нишондурман,
Бу ҳолат бирла гар афсонаи аҳли замондурман,
Кезарман ишқ шаҳристонига бир карвондурман,
Матои ҳусн олурға жон бериб ҳар сў равондурман...*

...Айрилиқда Девонийнинг чамаси турмуши яхши бўлмаган кўринади у Хивага, «Инқилоб қуёши» газетида адабий ходим бўлиб ишлаб юрган Партавга бир шеърий хат йўллайди.

Албатта, Девоний, Партавга бежиз мактуб жўнатмаган. Юқорида таъкидлаганимиздек, 17--18 ёшларида шоирлар назарига тушган Ота Маҳзумни Девоний ўзига яқин олган. Улар ўртасидаги дўстлик ва ҳурмат умрларининг охирги нафасигача давом этган. Партав ҳам шоирлардан Комил оғасига кўпроқ суянган, ёзганларини биринчи бўлиб унга кўрсатиб маслаҳат олган содиқ шоғирд эди.

Ота Маҳзум Аваз Ўтарнинг жияни Саодат-бикага уйланади. Девоний оташнафас дўсти Аваз ҳурмати тўйбоши бўлган, Петербургдан олиб келган янги скрипкасини тиззасига қўйиб сайратган, қувнаб-яйраб мушоирада қатнашган.

Партав ҳам устоз хатини жавобсиз қолдирмайди – ўзининг шеърий мактубини йўллайди. Девоний шеърий мактубини:

Тақдирни ҳар толеъ вожгун эта билмас,

деган сўзлар билан бошлайди ва «толеъ» калимаси орқали ҳеч қандай давлат иқтидори тақдирни тубдан ўзгартириб, вожгун этолмайдиган деган маънини илғари суради. Бу билан у Хивадан кетиш сабабининг гўё изоҳини ҳам беради.

Албатта, Партав бунга аниқ фаҳмлайди ва устоз фикрини қувватлаб ёзади:

*Хуш аҳлини дунё ғами дилхун эта билмас,
Дин тарки хираг ҳайлини маъзун эта билмас.*

Чунончи: назари очиқ, ҳушёр одамларни дунё ғами дилхун қилолмайди. Зеро, дин ҳам ақл куч-қувватига суянишга чорлайди, дейди.

Девоний учун юртни тарк айлаш фақат қисмат ҳукми эмас, балки идрок иши ҳам эди. У ҳижратни Ватан ўрнида кўрганлигини таъкидлайди:

Идрок ила ман тарки гуёрни Ватан этдим.

Партав эса ҳали ёш, шўро сиёсатининг ҳийланайрангларини англайдиган даражада эмасди. У «шўроларга мардуд» бўлишдан кўра, уларнинг сафида гуриш, янги турмуш, айниқса, янги маданият равнақиға ҳисса қўшишга иштиёқманд эди. Унингча, шўро муҳити одамларидан четлашиш, тарқоқликка бош қушиш ва илм – мърифатдан маҳрум бўлишнинг айнаи ўзи ҳисобланарди:

*Эй дил, маданият сори тез айла хаёлинг,
Тарқоқлик эли кашфи Фалотун эта билмас.*

Устозининг дилини оғритмай, қилган ишига норозилик билдиради — тарқоқлик илми Афлотунни кашф қилолмайди, деб жипслашишга чорлайди.

Девоний ҳам дил тубидаги ҳасрат ва андуҳини яширмайди:

*Девоний нетай эмди бало захрини ичмай,
Май бирла ғамим чорасин афъюн эта билмас.*

Ўз навбатида Партав Жамшид давридагиға монанд қурилиш, яратишлардан сўзлайди. Шуларга нисбат берилажак шодлик майидан бошқаси уни мамнун этолмаслигини айтади:

*Жам қурилиш жомини қил мўл-мўли мабрез,
Бу журъадин ғайри мани мамнун эта билмас.*

Гап шундаки, фикр-қарашларида қанчалик фарқ бўлмасин, Партав устодиға эҳтиромини сақлайди ва бир қадар худбинликка берилганини эътироф қилгандай дейди:

*Тил сақла агаб таркидин устодинга, Партав,
Худбин сўзи зарбаси азбун эта билмас.*

Яъни, худбин сўзи зарбасини ҳеч нарса тотли — азбун эта билмас, дея куйинади у.

Барибир, Девоний қатағон қурбони бўлди. Ин-қилобға ихлос қўйган Партав ҳам бу ёвузликдан четда қолмади. Арзимас бир баҳона билан уни ҳам қамашган, қийнашган. Рўшнолик кўрмай у 1956 йили вафот этган. Қабри Янгиариқ тумани, Оқмачитдаги

Гулхўжабува қабристониди. Аммо устози Комил Девонийнинг дафн этилган жойи маълум эмас.

Ушбу шеъринг мактубларнинг тарихи узун. Бундан ўттиз уч йил муқаддам, яъни 1972 йилда, шаҳар шифохонасида мен билан ёнма-ён даволаётган Райим Отажонов (Ориф) деган санъат ихлосманди, касби савдогар бўлсаям, озми-кўпми шеърлар ҳам машқ этиб турадиган, закий бир инсон ёддан шу иккита шеърни айтиб берган, мен ёзиб олгандим.

Яқинда қораламаларим орасидан анчайин ранги ўчган ўша кўчирма чиқиб қолди. Қарангки, ўша вақтда Комил Девонийни, Партавни кўрган, гурунг қилган одамлар ҳали ҳаёт эди. Турмуш гала-говурлари, умр тезравлиги, бугун сўрайман, эрта сўрайман деб, шаппотдай қоғозга ёзиб олганим бошқа битикларим орасида қоришиб қолиб кетгани боис, ана-мана дегунча шунча йиллар ўтиб кетибди.

Мумтоз адабиётимизнинг бу икки забардаст шоири шеърларини ёд олган, кўшиқ қилиб айтганларга меҳринг ошиб кетади ва бадиий сўзнинг боқийлигига яна бир қарра ишонгинг келади.

Ушбу шеъринг мактубларни такрор ўқиб, оғиздан-оғизга кўчганиданми, мисралардаги аслият ёддан кўтарилганиданми Девонийнинг тўрт, Партавнинг беш байтинигина айтиб берган эди, холос. Қолаверса, баъзи сатрларда андак гализлик сезилдики, асл нусхасиз буни ҳам тузатиш қийин. Яқинларда Огаҳий номидаги жамғарма томонидан профессор Н.Қобулов нашрга тайёрлаган Партавнинг «Созга кўчган сатрлар» китоби нашр қилинди. Унда Партавнинг ушбу ғазали етти байт, бироқ сўзлари кўчирмадан айрича бўлсаям, уч байтида ўхшашлик бор.

Райим ака Отажоновдан ёзиб олган кўчирмамни адабиётшунос дўстим Иброҳим Ҳаққулга кўрсатдим. Шеърларни ўқидик. Айрим сўз ва иборалар устида мулоҳаза юритдик. Охири Девоний билан Партав мактубларини ёзиб олганимдай қолдиришни маъқул кўрдик. Мана ўша кўчмирма:

Девоний:

Тақдирни ҳар толеъ вожгун эта билмас,
Тун зулматин оқ чарх эса, собун эта билмас.

Идрок ила ман тарки диёрни Ватан этдим,
Хушёр бўлса бу шевани Мажнун эта билмас.

Жон борича эл ичидан чекма бошингни,
Хизматни ҳатто эр дема, хотун эта билмас.

Девоний нетай эмди бало захрини ичмай,
Май бирла ғамим чорасин афъюн эта билмас.

Партав:

Хуш аҳлини дунё ғами дилхун эта билмас,
Дин тарки хирад хайлини маъзун эта билмас.

Фардеки эмас дарёйи шўролага мардуд,
Муфлислар они дард била дархун эта билмас.

Жам қурилиш жомини қил мўл-мўли мабрес,
Бу журъадин ғайри мани мамнун эта билмас.

Эй дил, маданият сори тез айла хаёлинг,
Тарқоқлик эли кашфи Фалотун эта билмас.

Тил сақла адаб таркидин устодинга, Партав,
Худбин сўзи зарбаси азбун эта билмас.

Қисмат

Не янглиғ сабр этай, ҳажр ичра мен ёримни
соғиндим,
Юзи гул, сочи сунбул сарви рафторимни соғиндим.

Шоирнинг ўн бармоғида ўн ҳунари бўлгани билан суйган еридан, тупроғи кузларига тўтиё бўлган Хивасидан, илк муҳаббат тотини шимган Сангаридан айрилиқ уни эзар, дўстлар дийдорига ташна қилар эди. Яхшиям машҳур Маткарим ҳофиз Тошҳовузда унга бошпана берди, тўю-маъракаларга олиб борди, янги ташиқил этилган ҳаваскорлар труппасига ошно этди.

У қўшқаноти, янги уйланган Назар маҳрам қизи Қурбонжонбикани Тошҳовузга олдирди. Лекин у пайтлар кўликида, (эшак, от, кема) асосан пойи-пиёда борилганидан Тошҳовуз узоқ бўлиб кўринган бўлса ажаб эмас. Юрт соғинчи эр-хотин икковини бирдай беҳаловат қилиши боисидан Девоний ҳомиладор Қурбонжонбикани Хивага жўнатади ва 1932 йили ўгли Ҳамза она замин қўйнида дунёга келади.

Бу йиллар дарди, «балойи ҳажр»га мубталолиғ Девоний ижодида ҳам юксалиш, «жаҳон қасрини пурхатар» кўрмоқ йиллари бўлди.

*Фигонким, аҳли даврондин муҳаббат орзу айлаб,
Ки ҳар кимга вафо қилдим,басе ондин жафо кўрдим.*

*Очиб ҳасрат била кўзни томоша чоғи, Девоний,
Жаҳон қасрин таажжуб пурхатар ваҳшат Кўрдим.*

Бу янглиғ ҳасрат ила энди Тошҳовузда қололмасди. Яна дўстлар далдаси билан Хивага қайтади. Ўзбекистоннинг 10 йиллик байрамига атаб 1934 йилда «Ўзбекистон маркази», кўклам экишига боғлаб «Фасли баҳор эзур» (16 апрель, 1935), «Май байрами», Хивада чиқадиган «Инқилоб қуёши» газетасининг 15 йиллигига бағишлаб «Газет» ва бошқа шеърларини яратади.

Девоний ҳар вақт ҳам ўз ижодига содиқ қолган. Ҳатто байрамона шеърларидаям тағмаъноли, қочиримлар қилади:

*Тўйи ўн беш йилгадир, ўтди «Қуёши инқилоб»,
Хоразмдан катта бир ному нишон этди газет.*

Ўтди «Қуёши инқилоб»нинг азобидан қўрқмасликдаги сўз ўйини шоирнинг бағоят усталити, далерлигидан нишонадир. Яхшиям бахтига 1935 йили Марказий ташкилотда ишлайдиган Қурбон Берегин Хоразм адабий муҳити тарихини ёзиш учун уни Тошкентга олдиради.

Девоний бор маҳоратини, хотирот қувваи ҳофизасини ишга солиб, энди эмин-эркин ишлайман деганида қатагон отлиғ машъум арава ўзининг маҳобатли филдираклари билан миллат гулларини эзиб, шоирман деган зуккои замонларни янчиб кела бошлайди. У дардини ғазалларга, мухаммасларга тўқади.

*Ҳар жароҳат малҳамин, эл истар, аммо воқеан,
Қон юрагимни кўринг жуз захми пайкон истамас.*

Ва яна:

*Жаҳон тўфон ўлибдур йиғламоқдин ашки борингға,
Тарахҳум айлабон фурқит аро афғону зорингға,
Ажаб эрмас қуёш янглиғ етушса шоми торингға,
Хароб ҳолингни, Девоний, рақам то айла ёрингға,
Жафоси не эса тортиб, уммид этгил вафосидин.*

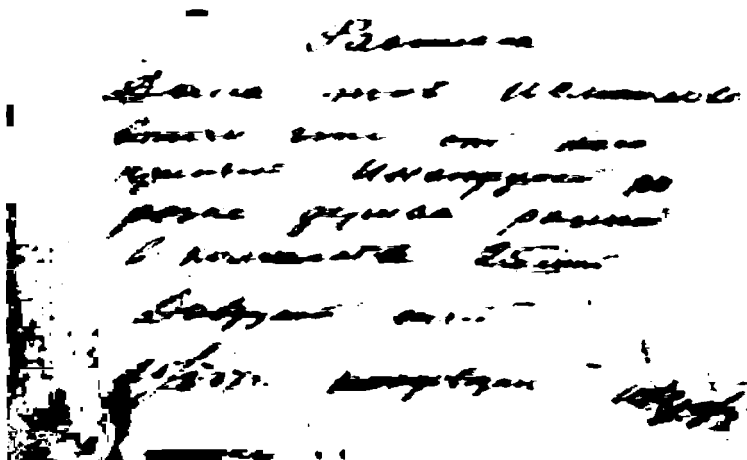
Шоирнинг «вафодин этмиш умид»и сўниб, насибаси бу ёруғ дунёда тутаган кўринади, айрим шумоёқ ғаламислар гийбатидан ҳибсга олинади ва «айб кўювчилар» Хоразмда бўлганлиги сабабли уни

Урганч турмасига жўнатишади. У беайблигини далиллаган сари азоб турларини ишга солиб қийнайдилар. Шоир ўзидан ҳам кўра бошқа маҳбусларга нисбатан қилинган ваҳшийликларга, азоблашларига чидолмасдан, халқлар доҳийси Сталинга, турма жаллодларига қарши нафратини ёғдиради:

Уринглар, ўлдириглар бу пажмурда итларни,
Уриб нобуд қилди неча-неча йигитларни...

— Дадангизни қачон ҳибсга олишган? — сўрайман
Ҳамза акадан.

— 1937 охирларида... Ина, 1937 йилнинг 25-Октябрида дадамдан олинган тилхат бор. Ҳамза ака «Тилхат»ни менга узатади.

Тилхат

Берилди шу ҳақдаким, Исмоиловдан (Комил Девонийдан — К.А.) ёғочга ишлов берадиган 25 дона ҳар турли асбоб-ускуналар олинди. Йигирма беш. 25/Х-37 й. омборчи имзо.

Демак, Тошкентдаги ҳунармандчилик корхонаси томонидан Комил Девонийга берилган ушбу ҳужжатга биноан, у 1937 йил охирларидаям ўзининг ўймакорлик ишлари билан машғул бўлган.

Ҳамза ака афсус билан эслайди:

— 1937 йили опам (аям) Йўлдош Охунбобоев қабулига боради, лекин у киши эрингизни хоразмликлар қаматган ёрдам беролмайман дейди.

Адолатсизлик қурбони Комил Девонийнинг саси келгандай бўлди:

*Конға ботсин жисмим ишқ ўтиға сўзон ўлмаса,
Кўр бўлсин кўз жамолиға нигоҳбон ўлмаса,
Тандин айрилсин бошим куйида қурбон ўлмаса,
Барҳам ўлсин жоним ул ғам бирла тўфон ўлмаса,
Ҳар бири тўфони ғами онда бу жон ўлмаса...*

Не хушҳолким, унинг ғазалларини тириклигида Хоразмнинг етук созаңдалари қандай муҳаббат билан айтган бўлсалар, бугун ҳам худди шундай – «Суворий»ю «Савти»ларда баравж куйланяпти.

Ўзининг истеъдоди, ҳунармандлиги билан аҳли зиёга маъқул бўлган Комил Девонийни шоирлар, созаңдалар, ҳунарманд усталар бирдай яхши кўрганларини хиваликлар то ҳануз ўзга бир меҳр билан айтиб юришади.

Фақат ҳозирги ҳофизларга андак хуш тилагимиз – ушбу мухаммаснинг юқоридаги биринчи банддаги «Ҳар бири тўфони ғами онда бу жон ўлмаса»мас, «Ҳар бир ул тўфони ғам ҳам онда бу жон ўлмаса» деб ҳамда охирги бандини бундай хатолиғ билан эмас:

*Шоми ҳижрон даштида табири Девоний қилур,
Ёр хатти холини тасвири Девоний қилур,
Бевафолиғ шиквасин тақрири Девоний қилур,
Ҳажр туммори бу нав таҳрири Девоний қилур,
Заъфарон ҳожат сиёи ранги сомон ўлмаса.*

Балки, Партавни шоир ўғли дафтариға ёзиб берган, мана бу тариқа тўғри ижро этсалар маъқул:

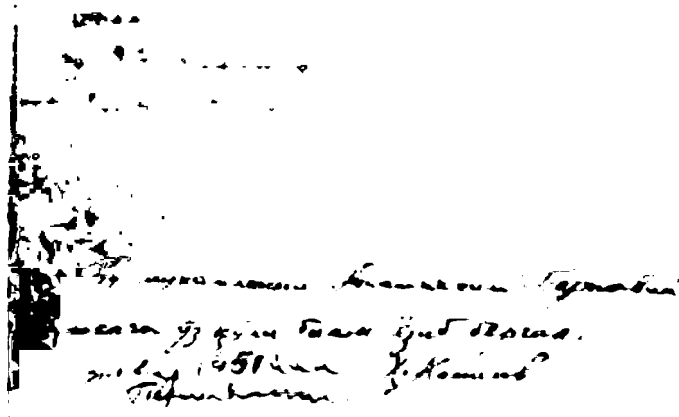
*Шоми ҳижрон даштида шабгир Девоний қилур,
Бенаволиғ шиквасин тақрир Девоний қилур,
Ёр хатту холини тасвир Девоний қилур,
Ишқ тумморини хўш таҳрир Девоний қилур,
Заъфарон ҳожат сиёҳий ранги сомон ўлмаса.*

Бир ғазал шарофати

XIX асрда адабиёт ва санъатга бўлган ихлос каттаю-кичикда бирдай юксак бўлганини, озми-кўпми гувоҳлигимизданми, инкор этиб бўлмайди. Ва ажабким, адабиёт аҳлининг ҳам, санъат аҳлининг ҳам касбдошларига бўлган, айниқса устозларга бўлган эътиқоди ҳар қандай таҳсинга лойиқ. Албатта, шахсга сизиниш йиллари бундан мустасно, негаким, мафқуранинг ўзи барчани бир-бировга душман қилиб қўйган ҳамма замондаям талантсизларни

нг куни туғиши табиий. Барибир, гўзал шеърга, гўзал қўшиққа, бир сўз билан айтганда гўзал асарларга муҳаббатли одамлар ўта қалтис шароитларда ҳам эътиқодларига содиқ қоладилар. Шунданми, жонини хавф-хатарга қўйиб, «халқ душманлари»нинг асарларини хонадонларида яшириб, эъзозлаб юрган одамлар номини эшитганда юракларимиз гурурдан ҳаприқиб кетади, кўзларимизга ёш қалқийди.

Юқорида таъкидлаганимиздек, Отамахсум Партав 1951 йили устозининг «Қонга ботсин жисмим ишқ ўтига сўзон ўлмаса», дея бошланадиган мухаммасини унинг ўгли «Девонийча» тахаллуси билан шеърлар машқ этиб юрган Ҳамзанинг йўл-йўл чизиқли дафтарига ёддан ёзиб берган.

Куни кеча бетлари сарғайиб кетган ушбу дафт-тарда Партав домланинг эллик тўрт йил муқаддам кириллда ёзган дастхатини кўриб қувониб кетдим. Ҳамза ака гапиряптилар, менинг кўз ўнгимда эллик йил муқаддам кўрганим, Партав домланинг устоз мухаммасининг ҳар сатрини сиёҳли қаламда ёзаётганида нигоҳлари нурланиб, хушсуврат оқ юзларида ғазал завқи акс этади... Бундай қарасам, Ҳамза ака ёшланган кўзларини аста артаяптилар. Энди бирдан юрагим увишиб кетди. Магарам отаси Девоний отадан ўн уч ёшида етим қолган бўлса, Ҳамза беш ёшида отасидан айрилган. Кейин бир замон бир замонга ўхшамайди. Девоний амакиси қўлида очлик не, хўрлик не кўрмаган, Ҳамза эса пароканда бўлган оилада боқувчисиз она қўлида қолиши катта фожеа

эди. «Халқ душмани»нинг ўгли бўлиб ўсиш, улғайишни кўз олдига келтирсангиз даҳшатдан этингиз жимирлаб кетади.

Комил Девонийнинг эгнига ташланган чакмон пўстиндан чиқиб турган ўнг қўлида папирос билан тушган сувратига қарайман. Унинг яқин дўсти Ўрта Осиёда кино санъатига асос солган, Хоразмнинг илкки фотографи Худойберган Девонов олган суврат. Комилжон аканинг бошида XIX асрда Хоразмда расм бўлган қора чўгирма, эгнида ўша давр зиёлилари киядиган камзул устидан, кўзи терисидан ишланган чакмон пўстин ташланган. Ақлли кўзларида ўзига ишонч, дониш юзларида мулойимлик, суҳбатга мойиллик бирдан меҳрингизни кўзгайди, ажиб соғинч ҳиссиёти қалбингизни чулғайди. Худди ҳозиргина қай бир базмда ғазалхонликдан чиқиб, даяётгандай:

*Нағмасоз ўлғонда шўхангез Девоний сўзин,
Аҳли мажлис тингласа, қайси ғазалхон тингламас.*

— Отам вазири Акбар Исломуҳжа билан Москва, Петербургга борган сафарларини бирида 1671 йилда ясалган скрипкани Хоразмга биринчи бўлиб олиб келади ва тиззасига қўйиб, миллий услубда чалишни жорий қилади.

Ҳамза аканинг бу ҳавасли сўзи мусиқамиз тарихига кирмиш ойдинлик эди. Биз камтарона ерга боқиб ўтирган солиҳ фарзандга меҳр билан боқдик.

Ешлигидан машҳур бўлган ҳофиз Мадраҳим Шерозий Усмон Юсупов иштирок этган бир даврда «Салом, эй шамъи маҳфил машлаи анвор хуш келдинг», дея бошланувчи муҳаммасни «Суворий»га солиб маромида ижро этгач, Усмон ака сўраган:

— Бу кимнинг сўзи?

— Шоир Отамахсум Партавники, — деб жавоб берган Усмон аканинг ашула сўзи билан қизиқиб қолганидан суюниб Шерозий.

— Истеъдоди баланд шоир экан.

Усмон Юсуповнинг шу бир оғиз сўзида Партав тақдирига раҳнамолик истаги акс этган эди. Қарангки, кейинчалик қатағон қурбони бўлмиш Партавни юқоридаги ҳамда «*Етиб ёри панода дийдаи элдин ниҳондурман*», дея бошланувчи муҳаммаси учун Усмон Юсупов уни ҳибсдан озод қилдириб, Янгийул театрига адабий эмақдошлик вазифасига қўйдирган. Бу савоб ишда Ўзбекистоннинг машҳур ҳофизи

Жўрахон Султоновнинг ҳам хизматлари катта бўлган дейишади. Не бўлгандаям забардаст ҳофизлар суюкли шоирларини мавруди келди дегунча кўз-кўз қилишга, ён босишга рағбат сезганлар, бир-бирларига суянч бўлганларидан қувонганлар. Уша куни ҳам Усмон аканинг шеърү созга муҳаббати юксаклигидан руҳланган Шерозий «Савти суворий»га Девонийнинг ушбу матлаъ ила бошланувчи газалини ўзга бир меҳр билан куйлайди:

*Чок этиб чиқдим садаф кўксини, гавҳар бўлмадим,
Ташналаб дарё аро кирдим, лаби тар бўлмадим...*

Қўшиқ сеҳрига чўмиб кетган Усмон Юсуповнинг юзу-кўзларидаги ботиний зуҳурдан, ашуладан ажиб қониқиш олаётгани Шерозийни янада жўшиб ижро этишга илҳомлантиради. Қўшиқ тамом бўлгач, Усмон ака ҳофизни мақтаб, тагин сўз соҳибини сўрайди.

— Комилжон аканики, Комил Девонийники, — дейди Шерозий шошиб..

Шерозийнинг Комил эмас, Комилжон дея кўкси тўла меҳр билан айтиши Усмон ака қизиқишини янада баландатди.

— Борми бу шоир?

— Йўқ, иғво қурбони бўлди. «Дабсан»да («қатағон»да — ...деб айтибсан»да) кетди. 1938 йили Урганч турмасида вафот этган.

Уртага нуқулай жимлик чўқди. Шерозий дуторини тиззасига қўйганча оғир хўрсинди.

— Ўғли борми? — дея сўрашда давом этди Усмон Юсупов жимликни бузиб.

— Ҳованг, бир ўғли бор, ўн ёшларида, оти Ҳамза. Ҳамза Ҳакимзода номига қўйилган. Девоний Ҳакимзода билан яхши эдилар. 1922 йилда Ҳакимзода Хивага келганида у кишининг боғчасида яшади. Ай, Девоний кўп шинаванда, дастурхонли, ўтиришмачи одам эди раҳматлик. Ёш кетди. Эликда эди. — Даврадагилар, айниқса Усмон ака иштиёқ билан қулоқ қўяётганидан Шерозий Девоний тўғрисида очилиброқ гурунг берди, — У киши фақат шоиргина эмас, амакиси Хударган муҳркандан муҳр, нақш ўйиш, хаттотлик сирларини ҳамда Хоразм олти ярим мақомини тўлиқ ўрганган уста созанда эди. Фижжакни сайратар эдилар. Танбур билан дуторни-ку сўзлатар эдилар, насини айтасиз.

— Шундай одамларни сақлай олмадик-да...

Усмон аканинг дил тубидан чиққан бу надомат даврнинг қабохатидан, маънавиятнинг залолатидан далолат эди. — Усмон ака Шерозийга қараб сўзида давом этган, — Девонийнинг шу ўғлини Тошкентга, менинг ҳузуримга олиб боринг. Ўзимиз тарбия қиламиз.

— Баракат топинг, илоийм мингта киринг, мартабангиз бундан-да юқори бўлмай, — худди ўзига қилинаётган илтифотдан боши осмон бўлаётгандай Шерозий Усмон акага таъзим қилганча кўп илтижо қилди ва каттанинг истагига яраша ашулани авжлантириб юбораверган...

Мен эшитганларимни хаёлимдан бир-бир ўтказиб, бетлари сарғайиб кетган дафтарини аста варақлаётган, суҳбатдошим Ҳамза акага қарайман.

— Яхшиям отамнинг шеърини Мадраҳим акам Шерозий Усмон Юсуповга айтиб берган экан, у кишининг меҳрлари тушиб, мени ўз тарбияларига олдилар. 1943 йилдан то 1956 йилгача Тошкентда, Усмон отамнинг дала ҳовлисида яшадим. — Ҳамза ака бирдан жонланиб кетди. — 1943 йили Шерозий ота мени олиб Тошкентга жўнадилар, ёнларида иккинчи ўғиллари Сайидназар ака ҳам бор эди. Амударёда пароход билан Чоржўйга бордик, кейин поездга миниб, аввал Янгийўлга, сўнг Тошкентга, Усмон отанинг Дўрмондаги дала ҳовлиларига бордик. Усмон ота бизни жуда яхши кутиб олдилар. Шерозий отам билан узоқ гурунглашиб ўтирдилар ва суҳбат охирида дача директори Мирзарайим ака Собировга бизни болалар русча ўқишади, сиз бу болани ўғил қилиб олинг дея мени унга топширдилар. Мирзарайим аканинг бир қизи, бир ўғли бор экан. Мен учинчи фарзанд бўлиб яшаб қолдим. Жуда бамаъни одамлар экан, бирор камчилик кўрмадим. Дўрмондаги Пушкин номли № 24 мактабни яхши баҳолар билан тамомладим. Тўқимачилик техникумининг қурилиш бўлимини туталлаб, йўлланма билан Қаршига бориб қурилишда ишладим. Опамни олдирдим, лекин опам хасталангач, 1958 йили Хивага келдик, уйландик. Ўлмасин олти ўғил, олти қизимиз бор. Мана сувратлари. Булар, — кўрсата бошлайди Ҳамза ака, — ўғиллар, булар келинлар. Мана булар қизларимиз куёвлари билан. Худога шукур бари аҳил, иноқ яшашади.

Сал тин олгач, олти ўғил, олти қиз — ўн икки фарзандни дунёга келтирган аёлини Ҳамза ака ўзга

бир меҳр билан ардоқлайди.

— Раънобиби Исфандиёр хоннинг 1916 йили туғилган Моҳпошшабика отлиғ қизидан бўлган, хоннинг невараси... — Ҳамза ака сал тин олиб, — аммам, Амина аммам, отам аҳволиётини, умуман оиламиз тарихини кўп билувчи эдилар, раҳматлик, — дейдилар. Сўнг, бирдан кўзлари нурланиб, — амакиларим ичида Юсуф амаким отамнинг содиқ шогирдлари бўлган, — дея уларни фохр ила тилга оладилар.

Юсуф муҳркан

Амина опа

Раънобиби

— Моҳпошшабика Исфандиёр хоннинг қайси хотинидан туғилган экан?

— Уғилжонбика деган хотинидан.

— Моҳпошшабика қачон вафот этганлар?

— 1980 йили қайтиш бўлдилар.

— Ўзингизни опангиз-чи?

— 1970 йили, етмиш ёшларида эдилар...

Шоирнинг ўғли Ҳамза ака онаси Қурвонжонбика Назар маҳрам қизи билан

Гурунгни Усмон Юсупов шахсиятига бураман, негаким, санъатимиз энди ривожланиб келаётган вақтда мисли кўрилмаган қатағон миллатнинг асл фарзандларини йўқ қилди. Бу катта йўқотиш эди. Қатағон — давр ихтилофлари билан келган улкан офатни тўхтатиш ҳеч кимнинг қўлидан келмаган. Ана шундай парокандаликни бошидан кечираётган ҳаётни яхшилаш, одамларни зарбдор меҳнат жабҳасига йўналтириш, омон қолган, қўлидан иш келадиган аҳли зиёни бошини силаш, маданиятни, маънавийтни юксалтириш энг долзарб вазифага айланган. Бу ишни уддасидан чиққан раҳбар — Усмон Юсупов.

Республика раҳбарининг адабиёт, санъат учун бу қадар жон куйдириши, фидойилик билан зиё аҳлини қадрлаши, айниқса қатағон йилларининг очарчилик, усти юшунлик, хор-зорлик даврида кўз илғамас талогўмда омон қолган, нафақат маданият ривожига нафъи тегадиган каттаю-кичикнинг бошини силаши, балки Ҳамзага ўхшаган соҳиби талантларнинг етим қолган фарзандларини ҳам меҳрибонлик ила ғамхўрлик қилиши беқиёс улкан таҳсинга, алоҳида битикка лойиқ.

Билҳақ, наинки маданият ва маънавийтнинг, балки юксалишнинг бир соҳаси йўқки, Усмон Юсуповнинг номи билан боғлиқ бўлмаган. Уша пайтда техникасиз, маблағсиз қирқ беш кунда Катта Фарғона канали қазувидан тортиб, Чоржўй — Қўнғирот темир йўлининг қурилишида уруш азобидан, айрилиқлардан толиқиб чиққан халқни зарбдор бунёдкорликка сафарбар қилиш, ёнма-ён гуриб ишлаш ҳар қандай раҳбарнинг ҳам қўлидан келавермайди. Унинг учун эл манфаати, юрт равнақи ҳар недан улуғ бўлмоғи даркор.

Алишер Навоий номини улуғлаш, уни халққа яқинлаштириш учун Усмон отанинг қилган хизматлари беқиёсдир. Навоий таваллудининг 500 йиллигини Республикамизда кенг нишонлашга бутун мамлакат эътиборини қаратиши, шу муносабат билан дунё юзини кўрган Ойбекнинг «Навоий» романи, Уйғун билан Иззат Султоннинг «Алишер Навоий» драмасию яна қанча дostonу балладалар, қиссаю мақолалар, Москва ва Ленинграддан махсус олиму мутаржимларни таклиф этиб, рус тилига таржима қилинган шоҳ асарлар миллатимиз мулкига айланган. Иккинчи жаҳон урушининг бошланиб кетгани билан бу кенг кўламли иш кейинга сурилган.

Усмон Юсуповнинг ўзбек театри юксалишига бўлган муҳаббати алоҳида мавзу. Иккинчи жаҳон урушининг жаға-жағ вақтида Навоий номидаги серҳашам опера ва балет театри Тошкентнинг қоқ марказида (Дарвоқе, театрга кираверишдаги эшик нақшларини Комил Девонийнинг амакиси Худойберган муҳрканнинг ўғиллари Юсуф муҳркан, Хива залидаги ўймакорлик ишларини Собир Худайбергановлар ишлаган.) қурилиши, шунингдек, Бешоғоч майдонида Муқимий номидаги бетакрор ҳайбатли мусиқали драма театрининг барпо этилиши ҳам бу табаррук зот номи билан боғлиқ. У кишининг бу янглиғ қилган улкан ишларини, меҳрибонликларини, ғамхўрликларини ҳамиша ичкин бир ҳавас билан алқайдилар.

Биттагина мисол: Миллий театримиз забардаст актери Шукур Бурҳоновга У.Исмоиловнинг «Рустам» драмасидаги Рустам монологини зални титратиб ижро этганида, унга «Ўзбекистон халқ артисти» унвони берилиши томошабинлар кўз ўнгида, Усмон аканинг саҳнага чиқиб, халқ олқишлари остида эълони билан берилганини театр мухлислари то ҳануз илиқ меҳр билан эслашади. Ҳали «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» унвонига эга бўлмаган ёшгина актёрни бу қадар юксакка кўтариш ўз самарасини берганига, Шукур Бурҳоновнинг номи дунёга ёйилганига тарих гувоҳ. Худди ёш шоир Иқбол Мирзониинг мустақиллигимиз байрами ўн уч йиллигида «Ўзбекистон халқ шоири» унвони билан мукофотланиши, Президентимиз Ислон Каримовнинг узоқни кўзламиш шарофатига мангзайди. Шу боисдан ҳам юртни, элни севадиган, Ватаннинг эртанги кунини нурафшон кўриш истагида куйиб-ёниб яшайдиган шахсларгина бу янглиғ ботиний нурафшонликка — узоқни кўра билиш ҳислатига эга, абадийликка даҳддордирлар...

— Мана, бутун 2005 йил, 4 декабр, Июнот ҳожи билан айттирган экансиз, хонадонингизда тузнамак бўлиш насиб этди, — дейман илиқ меҳр билан Ҳамза акага, — бирга келдик. Мана, Жуманазар ҳожи ота ҳам қўшилдилар. Раънобиби билан умрларинингиз узун бўлсин, қўша қаринглр, ўғил-қизларингизнинг, келин-куёвларингизнинг, неvara-чевараларингизнинг бахту тахтига суюниб яшаш сизларга ҳамиша муясар бўлғай. Илоё, уйингиздан ҳечвақт бахт аримасин, омин.

Ушбу битикка шоирнинг тақдирида алоҳида ўрин тутган шарофатли ғазалига мухаммас боғлаш билан нуқта қўймоқни ният этдим. Фақат шоир дсвонида чоп этилган бу ғазалнинг охирги байтидаги «Суд йўқ, Девоний, гаҳ бўлдим, гаҳ бўлмадим» мисрасидаги «гаҳ» ё ноширлар, ё хаттотлар хатоси бўлса керак, тузатишга жазм этдим. «Суд йўқ, Девоний, гар бўлдим гар бўлмадим», дейилса, тўғри бўлар, нега десангиз, мантиқан шоир «умр ўлди охир», энди мен бўлдим нимаю бўлмадим нима, фойда йўқ деяпти, қолаверса табиийки, ғазал қофияси шуни истаяпти.

Девоний ғазалига мухаммас

Гул бўлиб гулзор аро ўсдим муаттар бўлмадим,
Оҳ уриб айтдим ғазал рифъати афсар бўлмадим,
Неки корни хуш кўриб, устозга мангзар бўлмадим,
Чок этиб чиқдим садаф кўксини, гавҳар бўлмадим.
Ташналаб дарё аро кирдим лаби тар бўлмадим.

Ўтмайин деб шунчаки бечораи жон сониди,
Оқил ул ҳар кимки бўлдим эргаю кеч ёнида,
Бу умр мезони йўқми шарҳу Шарқ баёнида,
Жаҳд этиб ғоятдин ортиқким талаб майдонида,
Лащқари фикримга сар бердим у сафдар бўлмадим.

Навжувонлиғида писандму айламаклик навҳасоз,
Дил таманноси висол айшини сурмоқ сарфароз,
Кўп навозиш кўрсатиб ёқди париваш сарвиноз,
Нақди жоним шуълаи оташ аро қилди гудоз,
Нуқрайи жонима заргар бўлдим у зар бўлмадим.

Аҳли ишқ айтинг вафолиғму сабаб бўлмоққа шод,
Унда не мен телбани қилмас севарим асло ёд,
Ахтариб асрорини толмас кўнгил истаб нажот,
Эл ҳама комига топди васлида айшу нишод,
Манки, ғам захрин ичиб, сармасти соғар бўлмадим.

Ишқида ёнди дилим, бўлдим фалак фасонаси,
Не фалак фасонасим, балки чарх афсонаси,
Не дурур ор эл аро кулги, мазаҳ нишонаси,
Неча йил бўлдим жунун дашти аро девонаси,
Ҳамдами бир лаҳза ул шўхи ситамгар бўлмадим.

Дейдилар дийдор меҳр собитлиғига рустким,
Мосуво бўлмай десанг, дўстандун ўтирма юзким,
Тарки атвор қусридин йўқдир омонлиғ, баским,
Орази оинасин айрилиб афсуским,
Тўтии лол бўлдим у лекин суханвар бўлмадим.

Кони гафлатда аёнмас хасталиғ, ё соғлиғим,
Толей йўлимни банд этмиш надур суволиғим,
Камчилими ботинан сир, зоҳиран ясоғлиғим,
Ақли дониш мажлиси ичра кўрунғ расволиғим,
Беҳунар бўлдим вале ҳаргиз ҳунарвар бўлмадим.

Толейм дун эрмаса, бўлғайми мавжи ишқ сароб,
Неча қилдимким савол топмам бирига ваҳ, жавоб,
Сели ғамдин кўзларимда оқди қонлар беҳисоб,
Кишвари жонимнимким Доро нафас этди хароб,
Ман ани фатҳ айламакликда Скандар бўлмадим.

Ишқ орзусин этар дунё юзинда ҳар киши,
Авжланар шайдолиғи кетса магар ақлу хуши,
Ғаҳ лавандлиғ, ғаҳ фириб этса кетар қўлдан иши,
Ҳўйла саркашлик аён этди манга толе қуши,
Бахт ила давлатга мансуру музаффар бўлмадим.

Субҳи содиқ кўнглима солганда хуш кайфу сафо,
Дўст тутунганга илиндим, тутмайин ўзим ҳаво,
Зарра янглиғ эътибор кўргизмади, ё раб, равво,
Кимга-ким қилдим вафо, бас кўрдим андин минг
жафо

Иўқ далилким чархи кажрудин муқаддар бўлмадим.

Англадим, Комил Аваз, бисёр экан дунёнда сир,
Бўлма ҳайрон не ажаб олам ғаройиб кенг масир,
Бари бўлди, ишқ аро дилда армон қолди бир,
Бўлмайин дилдора улфат эмди умр ўлди охир,
Суд йўқ, Девонийе, гар бўлдимугар бўлмадим.

Ушбу битикда Комил Девонийнинг 1906 йилда чоп этилган «Мажмуат-уш си шуаройи Ферузшоҳий»га кирган тўқсон уч ғазалини беришни маъқул кўрдик. Ғазаларни шоирнинг невараси Комил Комилов тақдим қилди. «Мажмуа»да қандай чоп қилинган бўлса, шу тартибда бердик. Араб имло-сидан кириллга ўтказишда айрим ҳарф ва сўзларда андак ғализлик топсангиз, Огаҳий ҳазратлари: «ислоҳ бериб, қоидага мувофиқ тузгайлар», деб ёзганларидек, бизнинг ҳам узримизни қабул айлаб, айбга санамасизлар, зеро беайб Парвардигордир.

* * *

Зиҳий сунъинг қилиб оламда юз нашъу намо пайдо,
Ҳам икки ҳарф бирла айладинг арзу само пайдо.

Таважуб бу тафаккурдин хирад аҳли келиб қосир,
Вужудингга қилурда ибтидо-у интиҳо пайдо.

Не тан бөр эрди, не жонким, камоли файзи шавқингиди,
Хушо, қилдинг кўнгила миръотиға нури зиё пайдо.

Бировга айни лутфинг бирла бердинг гул киби ораз,
Бировда булбул осо айладинг юз минг наво пайдо.

На ҳосил бўлгуси билмас мароҳил қатъидин ҳар дам,
Қилур жониға солик юз туман ранж-у ано пайдо.

Мани ҳам дурри лутфинг восили қил айламай маҳрум,
Керак хок остидин бўлса ҳама явм ул-жазо пайдо.

Бериб мақсуди не эрса, вужудидин асар қўймай,
Илоҳи, айлагил Девонийға қасри фано пайдо

* * *

Мушкилим журм ичра кўбдур ё раб, осон эт манга,
Гарчи ожизман майи лугфинг фаровон эт манга.

Ман ҳазинга фисқ ила роҳи талабдур тийралик,
Шамъи шавқинг бирла матлубим намоён эт манга.

Гайридин кўнглум қушин побаст этибон ҳар саҳар,
Хавфи маҳшардин кўзумни асру гирён эт манга.

Ҳажр аро афтода ҳолимга иноят айлабон,
Ҳамраҳим жаннат аро ҳур ила филмон эт манга.

Журм ила фарсуда ҳолимга жазо таркин қилиб,
Лутф ила маҳшар куни журмимни пинҳон эт манга.

Не эса дашти залолат ичра гар феъли хато,
Шармисор этмай вале афв айла, эҳсон эт манга.

Лойи исён ичра кўб оғуштаман Девонийдек,
Баҳри гуфронингни ё раб, эмди жўшон эт манга.

* * *

Эй ҳуш эрур туфайлидин арзу само бино,
Етсун салом беҳад ўшал шохға борҳо.

Тартиб аро келиб ҳама мурсал охирида,
Рифъатда лек бўлди борисидин ибтидо.

Икки жаҳонда на эса комини топғуси,
Йўлида ҳар ким этса анга жонини фидо.

Юз йил чоғи жаҳон аро тинмай қилур эсам,
Имкони йўқ чу мадҳини қилмоқ манга адо.

Бошлаб раҳи саломата маҳшар кунӣ хушо,
Умид эрурки умматиға бўлса раҳнамо.

Фахр айламак жаҳон ароким ажзи фақрга,
Одат эди қаноат, ҳилму ҳаё анго.

Маҳшар кунӣ ҳимоят ила раҳбаринг эса,
Девониё не ғам санга ул шоҳи анбиё.

* * *

Фигор этган кўнгулни тийри мужгонингга салламно,
Жаҳонга фитна солгон чашми фаттонингга салламно.

Саросар шавқдин қон айлагон афгор кўнглумни,
Қизил гул гунчасидек лаъли хандонингга салламно.

Тараҳум қилмадинг, дедим санга бу шарҳи ҳолимни,
Дегай ҳар кимса кўрса чиқмагон жонингга салламно.

Қилиб қатл ишқ элини зулми бедодингни бунёди,
Жаҳон бўстонида эй шўх, шоёнингга салламно.

Кўнгилдин сабру оромим паришион айлади охир,
Тонг эрмас гар десам зулфи паришонингга салламно.

Чу ади аҳд ила машуқ айлабон сўнг минг жафо қилдинг,
Манго санодин айтон аҳду паймонингга салламно.

Фироқи шиддати шарҳини Девонийга бу тартиб,
Дегай Девонийё назм аҳли девонингга салламно.

* * *

Кулбама кел мақдамингга йўқ ила борим фидо,
Не йўқ ила бор балки жони беморим фидо.

Бир кўрубон суратингни шавқинг ила, айладим,
Дини исломимни, эй, хуршиди рухсорим, фидо.

Сўрғали ҳоли харобим масканимни маскан эт,
Сарбасар бўлсин санга пинҳону изҳорим фидо.

Марҳамат зоҳир қил эмди, жону кўнглумдин асар,
Қолмайин бўлди санга, эй, чашми хунхорим фидо.

Боғ аро кирсанг агар, сарв ўзни бешак қилғуси,
Қоматингга рашк ила, эй, сарв рафторим, фидо.

Жонини қурбон этиб шавқинг била субҳу масо
Қилмағон борму ўзин даҳр ичра, эй, ёрим фидо.

Жону дилни садқанг айлаб, айладим Девонийдек,
Ҳам матои васфинга бу нақди ашғорим фидо.

* * *

Ёндим гамингдин сар басар, раҳм айлагил, эй, дилрабо,
Ҳажринг тунидин кўзларим зулфинг киби бўлди қаро

Недур гуноҳим билмадим ман нотавонинг, эй, пари,
Тун-кун қилурсан, ҳолима раҳм этмайин, жавру жафо.

Ҳар неча жон қилса фидо, афсуским, ишқ аҳлиға,
Ҳижрон аро ҳусн аҳлидин бир заррадек йўқдир вафо.

Муҳлик фироқи ичра гар фарёд қилсам неажаб,
Ул сангиддин бўлмайин ҳаргиз менинг комим раво.

Ман хастага боқмай даме ул моҳи пайкар дамбадам,
Кўргузгуси ағёрға ҳаддин фузун лутфу ато.

Яқубдек субҳи масо ул моҳи Канъондин йироқ,
Байтул-ҳазанда иш манга чекмак эрур ранжу ано.

Беҳуда меҳнат чекмагил маҳзун ўлуб Девониё,
Ҳусн аҳлидин меҳру вафо уммидидур айни хато.

* * *

Тута олмай шавқ асрорини жонда,
Ҳазини музтариб бўлдим жаҳонда.

Фироқи дардин орому сабрим,
Тонг эрмас йўқ эса ҳеч бир маконда.

Зиёд айлар жафосин дамбадамким,
Нечук бўлмай мане маҳзун фиғонда.

Чекиб ҳажр офатин саргашгадурман,
Вале билмон эрур ёрим қаёнда.

Фиғон этсам ажаб йўқ рўзу шабким,
Даме зулмидин ўлмасмен омонда.

Хирад аҳлига ҳаргиз мумкин эрмас,
Жафоси шарҳини қилмоқ забонда.

Сўзинги бас қил, эй Девонийи маҳзун,
Адо бўлмас анинг васфи баёнда.

* * *

Ҳаводисдин етиб маҳзун дилимға хайли ғам, ё раб,
Вужудим сарбасар анқо киби қилди адам, ё раб.

Ичар ишрат майин ул нозанин ағёр ила тун-кун,
Насиб эркон манға ҳижрон аро жом ичра сам, ё раб.

Узорим сарсари фурқатдин ўлди заъфарон ёнглиғ,
Алифдек қоматим хам ё киби ранж ила хам, ё раб.

Фироқи шиддатидин ўлғали етдимки раҳм этмас,
Чекиб озору жавру меҳнатиини дамбадам, ё раб.

Ул ойнинг базм васлиға стургил айламай маҳрум,
Ҳазин аҳволима эмди қилиб лутфи карам, ё раб.

Вафони тарк эгиб, лекин жафо расмин қилиб оҳанг,
Қарор-у тоқатимни айламишдур мунҳадам ё раб.

Ҳазин Девонийға ваҳдат майини айлаил эҳсон,
Бўлубдур поймоли кулфату ранжу алам, ё раб.

* * *

То кўриб ҳуснингни ман хуршид ёнглиғ бениқоб,
Заррадек жунбуш била айларман эй гул изтироб.

Ғам юкидин ҳажр аро ҳам бўлди охир қоматим,
Васлингга еткурғил эмди қилмайин зулму азоб.

Бас қилиб бедодинги жонинг учун эй сангдил,
Қил тараҳҳум ҳолима чеқдим ғамингни беҳисоб.

Гул фироқида чу булбул нола айлаб ҳар саҳар,
Оташи ҳижронинга маҳзун кўнғил бўлди кабоб.

Сўрмайин ман телба ҳолин фурқат ичра бир йўла,
Ваҳ, рақибинг бирла тун-кун нўш элиб гулгун шароб.

Бермади кечлик била комимни бир соат дариг,
Ё илоҳи, айлагил ушбу фалак тоқин хароб.

Тобғасан албатта коминг кир харобот ичраким,
Айлабон Дейвонийдек эл суҳбатидин ижтиноб.

* * *

Дедим: гирифтор айладинг анвори хуснинг кўрсатиб,
Дедики, куйдургум сани ҳажр ўти бирла ўртатиб.

Дедимки, етмай васлинга фурқат ўтидин зорман,
Дедики, еттунг васлима Мажнунга ўзни ўхшатиб.

Дедимки, эй дилбар манга жилва қилурсен не сабаб,
Деди: ҳалок этгум сени қошқу кўзимни ўйнатиб.

Дедим: лабингни шарбати шавқидин ўлгум ҳажр аро,
Дедики, жон топфунг дурур васлим аро они қотиб.

Дедим: фироқинг дардидин жисмим фиғор ўлди баса,
Деди: фиғор этдим они, қилдинг галат новак отиб.

Дедимки, жон нақдин берай бир бўсаи лаълинг учун,
Дедики, бил жон нақдиға ҳаргиз они бўлмас сотиб.

Дедимки, етсам васлинга Девонийдек не ҳол ўлур,
Дедики, маст ўлғунгдудур то субҳу маҳшарча ётиб.

* * *

Фигонким, ул пари ағёр ила базми шароб айлаб,
Манга жавру жафо изҳор этар қаҳру итоб айлаб.

Тараҳҳум ошкор айлаб, даме бу кулбам ичраким,
Етушмас ишқ элидин ман ҳазинни беҳисоб айлаб.

Кўнгилда қўймади бир заррадек ором ила тоқат,
Чекиб бедод тигин жисми зоримни хароб айлаб.

Рақибби рўсияҳ бирла ичиб ишрат майин лекин,
Мани дилхаста базмидин туну-кун ижтиноб айлаб.

Тонг эрмас айласам шаб то саҳар фарёд ила афгон,
Хароб ҳолимни сўрмаским, мани ҳам комёб айлаб.

Қилур ғайри била айшу тараб субҳу масо, афсус,
Фироқ ўти била сар то бапо кўнглум кабоб айлаб.

Қилиб ур ҳолима шеван дамодам ранжу ҳасратдин,
Адам бўлмоқда етди жисми зорим изтироб айлаб.

Фигонким, шамъдек ёнмоқ била ором топмай ҳеч,
Чекарман дарди ҳижрон неча йиллар тарки хоб айлаб.

Халойиқ тухматин чекмай десанг Девониё эмди,
Харобот ичра кир, ринди тариқин интиҳоб айлаб.

* * *

Етмайин васлингта, тортиб, эй, пари, беҳад азоб,
Ҳажринг ўти бирла кўнглум бўлди ондоқким кабоб.

Фурқат ичра заъфдин кел, ҳоли маҳзунимни кўр,
Сарбасар ғам сели кўнглим қасрини қилди хароб.

Бас қилиб зулму ситамни бир кеча, эй, сангдил,
Қилғали базми тараб кулбам сари қилгил шитоб.

Ман ҳазининг хор ила айлаб висолингдин йироқ,
Рўзу шаб ғайрини базминг ичра қилғунг комёб.

Заҳри ғам нўш айлабон субҳи масо Девонийдек,
Кўнглум ичра қолмади сабр зитали бир зарра тоб.

* * *

Раҳм қил аҳволима, эй, дилбари олий насаб,
Ким эрурман фурқатинг ичра асиринг рўзи шаб.

Олғуси бедод ила жонимни икки кўзларинг,
Нермаса жон тозадин жисмима мўъжиз бирла лаб.

Бир қади шамшоднинг ишқида шайдо бўлмишам,
Айласам фарёд, эй, аҳбоб, эрмас бесабаб.

Ман ҳазину хастани ўлтурди дайр ичра хумор,
Соқиё, келтур қадаҳни майдин айлаб лаб-балаб.

Бўлғуси солим жаҳон офатидин беиштибоҳ,
Нўш қилса ҳар кишиким, тинмайин жоми тараб.

Айши роҳат таркин айлаб, дамбадам ул хўбнинг,
Ҳажр андуҳини чеккил, айласанг васлиа талаб.

Сен анга меҳру нафо қил тинмайин, Девонийё,
Гар санга қилғусидур ҳар лаҳза ул қаҳру назаб.

* * *

Базмим ичра келди ногаҳ ул париваш бениқоб,
Жону кўнглум айладилар зарра янглиғ изтироб.

Орзу айлаб висолин, ваҳки, муҳлик дуррига,
Фурқати ичра ҳазин кўнглум бўлиб эрди кабоб.

Жонфизо лаълидин айлаб сўз дурин фош ул пари,
Ҳоли зорим сўрди чунки нозки айлаб итоб.

Ман онинг бу лутфини кўргон замон йиғлаб, дедим:
Сели ашкимдин бинойи кўнглум ўлмишдур хароб.

Ҳоли маҳзуним сўруб фош айлабон лутфи карам,
Маст ўлурга майл қилди ичгали жоми шароб.

Ул санамнинг меҳри бирла хотиримда дўстлар,
Йиғламай ором этарга қолмади бир зарра тоб.

Ҳажр дардин ман ҳазин кўнглида қўймай, айлади,
Бодаи васли била Девоний янглиғ комёб.

* * *

Базм ичра гар карамдин берса нитор шарбат,
Комимга обиҳайвон таъмича бор шарбат.

Ким неча муддат ўлди ул маҳлиқо қўлидин,
Ичмай бўлуб дурурман асру хумор шарбат.

Қиш мавсуми тангидин эмин бўлолмас аммо,
Гар ичмас эрса ҳар ким фасли баҳор шарбат.

Ҳажринг хазони бирла ўлмакга етдим эй шўх,
Васлинг баҳорида бер лайлу наҳор шарбат.

Файзи азални толғум лабрез этиб қадаҳни,
Айни тараҳҳумидин гар берса ёр шарбат.

Базми тараб тузубон бир шўхи дилбар ила,
Нўш этгали бўлубман кўб интизор шарбат.

Дра айласам шахимга шарбат сабаб не тонг, йўқ,
Девоние тутубдур мандин канор шарбат.

* * *

Базм ичра гар карамдин берса нигор шарбат,
Комимга обиҳайвон таъмича бор шарбат.

Ким неча муддат ўлди ул маҳлиқо қўлидин,
Ичмай бўлуб дурурман асру хумор шарбат.

Қиш мавсуми тангидин эмин бўлолмас аммо,
Гар ичмас эрса ҳар ким фасли баҳор шарбат.

Ҳажринг хазони бирла ўлмакга егдим эй шўҳ,
Васлинг баҳорида бер лайлу наҳор шарбат.

Файзи азални топғум лабрес этиб қадаҳни,
Айни тараҳҳумидин гар берса ёр шарбат.

Базми тараб тузубон бир шўҳи дилбар ила,
Нўш этгали бўлубман кўб интизор шарбат.

Арз айласам шаҳимга шарбат сабаб не тонг, йўқ,
Девониё тутубдур мандин канор шарбат.

* * *

Сайр этарга қилди токим азми гулзор, ул йигит,
Куйида айлаб мани Мажнун киби хор, ул йигит.

Ҳар неча арзим десам, ман ногавони зорға,
Жавр зулмин қилғуси ҳар лаҳза изҳор, ул йигит.

Ваҳ, не янглиғ чора қилғум, сайд этиб кўнғлум қушин,
Орази домиға қилмишдур гирифтор, ул йигит.

Ман ҳазини зориға раҳм айламай бир заррадек,
На уқубат бор эса қилди сазовор, ул йигит.

Ҳажр шомида қўюб шаб то саҳар ман хастани,
Ваҳ, рақибни айлади базмида саршор ул йигит.

Не эса ағёр комин берғуси базми аро,
Бўлмайин ман зорғе бир лаҳза диддор ул йигит.

Тонг эмас ўлсам фироқи дардидин Девониё,
Очмади кулбам аро бир кеча рухсор ул йигит.

* * *

Даҳр аро бўлди кўзимга токи пайдо, ул йигит,
Ишқдин қилди мани Мажнуни шайдо, ул йигит.

Раҳши хокини ўпай десам мани паймол этиб,
Бошим узра солди юз минг шўри ғавго, ул йигит.

Орази домиға по баст айлабон ишқ аҳлини,
Куфри иймон ичра солди, ваҳки, яғмо ул йигит.

Жавр этиб фарёдима етмай даме, афсуским,
Зулм бедодин манга қилди ҳувайдо, ул йигит.

Қатл этиб ушшоқ элини сарбасар олам аро,
Юз қиёмат шўришинким қилди барпо, ул йигит.

Тонг эмас аҳбоблар гар ғуссадин ўлсам ҳалок,
Келмади базмим аро бир кеча танҳо, ул йигит.

Жон фидо қилсам анго ҳар неча ман Девониё,
Кўйида манзур қилмай қилди расво ул йигит.

* * *

Фироқинг ичра торгиб юз маломат,
Ўларга етмишам эй сарви қомат.

Маломатдин нетай ўлтурмай ўзни,
Чекиб ҳасрат била оҳу надомат.

Надомат дардидин бошим узадур,
Кўринг аҳбоблар турфа қиёмат.

Қиёмат то янглиғ ҳажрингдур манга иш,
Қаноатдур, қаноатдур, қаноат.

Қаноат пеша бўлса ҳар кишиким,
Бўлур мамнун дуринидин фароғат.

Фароғат бирла кирманг кўйи ишқга,
Насиҳат сизга эй аҳли саломат.

Саломат аҳлига унс ўлмагим чун,
Улум ағли била аҳли жаҳолат.

Жаҳолат бирла умр ўикарса ҳар ким,
Булур албатта ул аҳли маломат.

Маломат чекмасанг Девонийё кел,
Фаноу фақр аро қилғил иқомат.

* * *

Гар айлар эрса лаълидин ул ой аён ҳадис,
Сомеъга умри абаддин берур нишон ҳадис.

Ҳасрат чекиб фироқ аро тун-кун ман ҳазин,
Ютгум дурур, эшиттали ҳар лаҳза қон ҳадис.

Ўлсам ажаб йўқ эмдики рапк бирла шод этар,
Ғайрини мажлисида этиб чун равон ҳадис.

Оҳимни мисли тир этиб орзуйи ғами била,
Қилмиш дурурки қоматим ондоқ камон ҳадис.

Шод этмади дамики базми васлида,
Зоҳир демас дебонки бори ниҳон ҳадис.

Гар зоҳир этса базм тузуб лаълидин дариф,
Жисмим аро бўлур эди албатта жон ҳадис.

Девониё уммид ила бўл фақр кўйида,
Шод айлағай саники, дебон нолаҳон ҳадис.

* * *

Ғамингдин ҳар нафас, эй, сарви озод,
Қилурман тинмайин фарёд-фарёд.

Фироқингда қилиб зулму ситамлар,
Вале васлингда боре қилмадинг ёд.

Етурмай васлинга дойим қилурсан,
Жафо расмин менинг ҳаққимда бунёд.

Фиғон этсам, тонг эрмас эй париваш,
Қилибдур хайли ғам сабримни барбод.

Чекиб ҳижрон ғамин ўлмакка етдим,
Ҳазин кўнглумни васлинг бирла қил шод.

Сўруб ҳоли ҳазиним лутфинг ила,
Ғамингдин айла Девонийни озод.

* * *

Келса ногаҳким мани ул номусулмон ўлтурур,
Гарчи ул келмас эса ошуби ҳижрон ўлтурур.

Заррача раҳм айламай аҳволима ул бевафо,
Зулм бедодин қилиб ҳар дам намоён ўлтурур.

Хотиримни зулфидек ҳар дам паришон айлабон,
Жавр этиб ҳаддин фузун зулфи паришон ўлтурур.

Йиғласам тонг йўқ агар аҳволима аҳбоблар,
Ман ҳазини хаста дилни доғи ҳижрон ўлтурур.

Лаъли шавқи ёдима келса агарчи ногаҳон,
Ғунчадек кўнглум қилибон сарбасар қон ўлтурур.

Гар узориға назар қилсам они ман нотавон,
Қоши ёсидин этибон тийра мужгон ўлтурур.

Қоши ёсидин омон топсам агар Девониё,
Фитнагарлик зоҳир айлаб чашми фалтон ўлтурур.

* * *

Мужда бергил, эй, сабо, хуришиди соним қайдадир,
Сўрмагон ҳоли дилимни меҳрибоним қайдадур.

Муҳлики хижрон аро бу жондин айру жисмима,
Жон берурга нутқидин Ийсо нишоним қайдадур.

Касрату дарду фироғи қоматим хам айлади,
Лйтгил эмди лутф этиб сарви равоним қайдадур.

Зулкин айлаб манга раҳм этмайин ҳаддин фузун,
Фош қилгон элга бу сирри ниҳоним қайдадур.

Базми суҳбаглар тузуб агёр илаким рашқдин,
Кўқдин ошургон мани оҳу фиғоним қайдадур.

Бир нигоҳ қилмоқдин отиб ғамза ўқини манга,
Барҳам этган тоқатим абру камоним қайдадур.

Ҳазрати Яқубдек ўлмакка етдим ҳажрида,
Литинг эй аҳбоблар, ороми жоним қайдадур.

Лаҳза-лаҳза базм аро қилса такаллум дўстлар,
Жон топар эрдимки ул ширин забоним қайдадур.

Тарки зуҳд айлаб дурурман токи ман Девоние,
Дегил эмди дайрдин ўзга маконим қайдадур.

* * *

Келурлар карам айлаб кокули паришонлар,
Тонг эмаски чок этсам ман агар гирибонлар.

Кўргузуб манга беҳад ҳар нафас тараҳҳумлар,
Равшан айлабон кулбам орази дурахшонлар.

Жисми бемадоримға қувват этдилар ҳосил,
Айлабон такалумлар лаъли шаккар афшонлар.

Етмайин висолиға нолалар қилиб тун-кун,
Ютмиш эрдим ҳажр ичра дард ила баса қонлар.

Айлабон сувол ҳолим беҳаду карам бирла,
Бўдилар манга ҳар дам ҳар бири нигоҳбонлар.

Етдилар бузуқ кулбам ичра лутф этиб бу кун,
Арсаи жаҳон узра сайр этиб гулистонлар.

Эй кўнгул, чу Девоний, тутма бир нафас ором,
Қил айларни сен эмди йўлиға фидо жонлар.

.

* * *

Лутф айла эй парсуда дил, хуршиди тобонинг келур,
Ҳоли ҳазининг сўрғали яъники жононинг келур.

Ҳижрони ичра кокили осо паришон хотиринг,
Жамъ элвали айлаб карам, зулфи паришонинг келур.

Меҳру вафо айлаб аён кулбанг сари эй нотавон,
Шамшоди қад, оҳу чашм шўҳи суҳандонинг келур.

Ҳусн аҳлини шавкат била яксари мутеъ айлабон,
Ҳижронидин дод айлагил ҳусн ичра султонинг келур.

Суръат била турмай даме чиқдилки гар истиқболиға,
Бу байтул-аҳзонинг сари ул моҳи Канъонинг келур.

Бу тийра бўлгон масканинг ким дуди оҳингдин сенинг,
Равшан қилурға рўйидин шамъи шабистонинг келур.

Жон нақдини Девонийким мақдомиға ийсор қил,
Айлаб вафо оҳанггини ери қадрдонинг келур.

* * *

Мажлисимға келди лутф айлаб мани бу кеча ёр,
Зор кўнглум қилғоли васли майидин комкор.

Юз очибон тийра кулбам равшан этди ул пари,
Садқаси бўлсин онинг бу кеча эмди йўқу бор.

Музтариб дил васлида таскин этди, шукрим,
Йўқ эди ҳажри аро бир заррадек сабру қарор.

Зоҳир этди бу карамни ҳолима ул маҳжабин,
Тонг эмас жон нақдини йўли уза қилсам нисор.

Ваҳ гулистондин йироқ тулган киби булбул ҳазин,
Этмиш эрдим фурқатида рўзи шаб афғону зор.

Гоҳи ҳолимни сўруб, гаҳ бўса эҳсон айлабон.
Марҳаматлар қилди аҳволимни ул шўх ошкор.

Зор эдук Девонийдек ҳажрида, эй, жону кўнгил,
Бизни ҳам ишқ аҳлидин ул дилбар этди эътибор.

* * *

Тиви ҳажринг бирла бўлдим ҳажр аро, ман, эй, ниор,
Дилфигору дилфигору дилфигору дилфигор.

Не бўлур бир кеча аҳволимга лутфинг айласан,
Ошкору ошкору ошкору ошкор.

Тарк этиб, кўйингга кирдим ман ҳазининг эй, пари,
Эътибору эътибору эътибору эътибор.

Бўлмадим васлинг аро бир кеча ман, эй, нозанин,
Комкору комкору комкору комкор.

Маҳлиқолар бўлғуси ҳуснинг кўруб мухлат била,
Шармисору шармисору шармисору шармисор.

Не бўлур ҳолим кўруб бўлсанг манго ушбу кеча,
Ғамгусору ғамгусору ғамгусору ғамгусор.

Тарк қил Девониё айши жаҳонниким, эмас,
Пойидору пойидору пойидору пойидор.

* * *

Бўлсин муборақ эй кўнгул бу кеча жонинг келур,
Фаҳм айламиш ҳижронида гўёки фаттонинг келур.

Бас айлагил фарёдинги сархуш қилурға васлидин,
Айлаб вафо оҳангини сарви хиромонинг келур.

Жон нақдини қўлга олиб чиқ эмди истиқболиға,
Бу байтул-аҳзонинг сари хуршиди тобонинг келур.

Очиб такаллумга лабин зоҳир қилиб нозу адо,
Хушнуд этарга нуқтадин шўҳи суҳандонинг келур.

Не чора қилғунг ҳолинга мағлуби ғайрат бўлмайин,
Торож этарга нақдидин ул номусулмонинг келур.

Ҳақ дарғаҳиға шукр қил эҳтимол қилмай дамбадам,
Бу тийра бўлгон кулбанга шамъи шибистонинг келур.

Бошдин қадам қил оллида тонг отғуча Девониё,
Май нўш этиб маст ўлғоли ёри қадрдонинг келур.

* * *

Ваҳки, ёрим ғайр бирла озими бўстон қилур,
Бу жиҳатдин рашк ўтиға жоними сўзон қилур.

Оразу қаддини шавқи бирла кўнглумнинг қуши,
Қумрию булбул киби шому саҳар афғон қилур.

Ҳеч бир жонони маҳнаш қилмас эрдик манга,
Бу сифат нозу адони, ул гўзал жонон қилур.

Пандлар бисёр эгай ман, эпитинг, эй, дўстлар,
Кимки хўблар хайли бирла аҳд ила паймон қилур.

Ногаҳ илкимдин қарору тоқатимни олғали,
Ишва раҳши устида ул дилситон жавлон қилур.

Бўлмишам бегона ақлу хушдин ҳажр ичраким,
Дилбаримни ғайрилар базми аро меҳмон қилур.

Жавр этиб ман зориға ҳаддин фузун ул маҳлиқо,
Лутф этиб ағёрни мажлис аро хандон қилур.

Ҳар неча арз айласам васлиға еткурмай ҳануз,
Нотавон кўнглумни ҳижрони аро нолон қилур.

Зулфи шаб рангин ниқоб айлаб юзита маҳвашим,
Ман ҳазиндин оразини жавр этиб пинҳон қилур.

Ҳар жафойи мушкуллим бор эрса бу олам аро,
Ҳар нафас они манга, эй, дўстлар, даврон қилур.

Зор ўлуб ҳижрон аро, ғам чекмагил, Девониё,
Сабр қил бир кеча васлини санга эҳсон қилур.

* * *

Лутф этиб кулбам аро бу кеча жононим келур,
Изтироб айлаб не гонг хуршиди гобоним келур.

Очибон юз ул пари, айлаб шитоб беҳисоб,
Бўлғоли бу тийра кулбам ичра меҳмоним келур.

Арзи ҳолимни дебон комимни топсам не ажаб,
Марҳамат зоҳир қилиб нечунки султоним келур.

Сўрғали ҳоли дилим ширин такаллумлар била,
Жавр зулмин тарк этиб, шўхи суҳандоним келур.

Зулфи атридин димоғим чун муаттар бўлдиким,
Масканимға, дўстлар, зулфи паришоним келур.

Айшу ишрат бодасидин маст ўларға ул пари,
Ким эшитмиш ҳажр аро фарёду афғоним, келур.

Не ажаб фузл айласам, Девонийё, ушшоқ аро,
Лутф этиб аҳволима ёри қадрдоним келур.

* * *

Кулбамиза келинг аё дилбари сийм узоримиз,
Дарду ғам ичра қолмади зарра киби қароримиз.

Топғали жоми васлингиз зоҳир этиб чу телбалик,
Йўқ эса тонг эмас дурур даҳр аро нангу оримиз.

Луғфу қарамлар айлабон бир кеча, эй, пари, келиш;
Оҳу фиғон қилиб баса васлингиз интизоримиз.

Сўрмоқ ила бу ҳолимиз бизга тараҳҳум айлангиз,
То қилоли фидо сиза ҳар неки йўқу боримиз.

Кўйингиз ичра рўзи шаб зуҳд аҳлининг маломати,
Даҳр аро қўймамиш дурур заррача эътиборимиз.

Ваҳқи, кўриб бу ҳолимиз рўҳм этинг эй, санам даме,
Асру фиғону зор ила ҳажрингиз ашкборимиз.

Сўрсангиз гарчи ҳолимиз, фурқатингизда субҳу шом,
Хайли бало рафиқимиз, йиғламоқ ўлди коримиз.

Шарҳ элар эрсак ҳолимиз сизга ажаб эмас дурур,
Чунки замона аҳлининг муншийи номдоримиз.

* * *

Ханда била айлагач базм аро жонон ноз,
Ақл ила ҳушим мани айлади ҳайрон ноз.

Қил манга эй, дилрабо эмди тараҳхум десам,
Қилгуси ман зориға борича имкон ноз.

Йўқ эса гар тонг эмас сабру қарорим мани,
Барҳам этарга қилур шўхи суҳандон ноз.

Ғамза била қош қоқиб гоҳи усул айлагач,
Жилвагар айлаб қилур зулфи паришон ноз.

Қилмағил ул шўхни нозин ҳавас зоҳидо,
Ростини гар десам мен ғорати иймон ноз.

Қатл эсам ул маҳжабин нозидин эрмас ажаб,
Олғусидур ҳар нафас ишқ элидин жон ноз.

Чорани қилғил анга бир кеча, Девониё,
Айлабон ўлтурғуси сарви хиромон ноз.

* * *

То кўруб найратда қолмиқ, эй, пари, дийдорингиз,
Маҳв қилди нутқимизни тўтидек гуфторингиз.

Оҳ чекиб субҳу масо хунобаи ғам нўш этиб,
Биз қолибмиз ҳажрингизда, васл аро ағёрингиз.

Не бўлур жавр этмайин раҳм айлабон бир келсангиз,
Кулбамиз ичра очиб, ким ой каби рухсорингиз.

Жунбуш айлаб жисмимиз токим кўриб, қумри киби,
Нола айлармиз туну–кун, сарвдек рафторингиз.

Раҳм этинг аҳволимизга неча муддатдин бери,
Сўрғоли маҳзун ўлубмиз лаъли шаккарборингиз.

Луғфингиз йўқдур агарчи, қаҳрингиз кам айламанг,
Одат ўлмишдур биза чекмак ғаму озорингиз.

Раҳипингиз туфроқи кўзга егди, деб, Девонийдек,
Кўйунгиз маскан этдук биз ҳазину зорингиз.

* * *

Не сабабдин бизга раҳм этмас даме жононимиз,
Поймоли хайли ғам бўлди тани уренимиз.

Ҳажр аро ул қотили хунхори муҳлик дард ила,
Бўйниға қолғусидур ўлтурса гарчи қонимиз.

Войким, раҳм айламасдур зарра янглиғ ул санам,
Фурқати дарди била чиқмоқға етди жонимиз.

Лутф этиб, эй, тонг ели, биздин ўшал гулчеҳраға,
Шарҳини бир-бир баён айлангки бу афғонимиз.

Хуни дилдин май бўлуб, фаредимиздин соз зрур,
Байтул-аҳзан ичра кулфат лашкари дарбонимиз.

Не балоларға сазовор этди ҳасрат чарҳдиң,
Йиғламоқдин ўзга бўлмас ҳажр аро имконимиз.

Дайр аро азм айлоли, Девонийдек, жону кўнгул,
Фурқат оламидин ўзга бўлмади армонимиз.

* * *

Кулбама келган бу тун хуршиди соним сизмусиз,
Равшан этган ҳусн ила тийра маконим сизмусиз.

Раҳм қилмай неча муддат жавр этиб ҳижрон аро,
Қоматим ҳам айлаган нозук миёним сизмусиз.

Зор қилгон ҳазрати Яқубдек ман зорни,
Хўблиқ тахти уза Юсуф пишоним сизмусиз.

Сарв ила шамшодни рашк ичра поймол айлаган,
Боғ аро сайр айлаган сарви равоним сизмусиз.

Ғамза бирла ўқ отиб раҳм айламай аҳволима,
Ишқ элин қата айлаган қоши камоним сизмусиз.

Базм аро лутф айлабон ширин тақаллумлар била,
Айлаган хуррам мани ороми жоним сизмусиз.

Айлаган ман зорға Девонийдек лутфу карам,
Кўргузуб расми вафони меҳрибоним сизмусиз.

* * *

Ошиқ ўлғонлиғим ул дилбари жонон билмиш,
Ким қилур манга вафо беҳаду поён, билмиш.

Ки манга қилғусидур нозу тағофул ҳадсиз,
Зору шайдолиғим ул кўзлари фаттон билмиш.

Базмим ичра келибон очди жамолин, гўё,
Кўзларим тийралиғин ул юзи тобон билмиш.

Ҳажридин ўлғали етганликими ушбу кеча,
Ул лаби назҳат аро гунчаи хандон билмиш.

Ўзинга сабру шикеб айлаки, эй, Девоний,
Ишқ аро рози дилинг жумлаи инсон билмиш.

* * *

Ҳижрон аро раҳм этмайин ул моҳи тобон, эй, рафиқ,
Ҳар дам қилур зулму ситам расмин намоён, эй, рафиқ.

Ул қотили хунхорнинг ҳижрониға сабр этгали,
Жону кўнгилда қолмади бир зарра имкон, эй, рафиқ.

Фурқат аро ишдур манга аҳволима субҳи масо,
Гул шавқида булбул киби фарёду афғон, эй, рафиқ.

Раҳм айлабон Мажнундек афтода ҳолимни кўриб,
Тарк айламас жавру жафо ул лъғли хандон, эй, рафиқ.

Лутфу карамлар айлабон базми аро дохил қилиб,
Ағёрға кўргузгуси ул беҳад эҳсон, эй, рафиқ.

Ҳоли ҳазинимни кўруб, раҳм этмайин, ҳаддин фузун,
Қаҳру итоб айлар манга ул номусулмон, эй, рафиқ.

Коми муродинг истасанг ўзликдин ўт Девонийдек,
Жаҳд айлабон бул гўшай даҳр ичра пинҳон, эй, рафиқ.

* * *

Маҳв этиб жисми назорим дарди ҳижрон, эй, рафиқ,
Эл кўзига айлади чун зарра пинҳон, эй, рафиқ.

Топмайин ул маҳлиқонинг жоми васлин жомдек,
Зулмидин кўнглум бўлбдур таҳбатаҳ қон, эй, рафиқ,

Шавқи гулдин андалиб осо, даме оромсиз,
Иш манга наб то саҳар фарёду афгон, эй, рафиқ,

Даврон айланур эрса комин топғусидур ҳар жон
Лек тухмат бирла гузалмағуси бир инсон, эй, рафиқ.

Бир йўла Юсуф ҳақида қилди хабарни хилоф,
Қилмади бовар сўзин сўнг аҳли Канъон, эй, рафиқ

Фурқат ичра ёр висолин топмоқлиғ мушкул бўлуб,
Ўз вужудин айламак йўқ, эркан осон эй, рафиқ.

Истасанг албатта даврон илкидин Девонийдек,
Айш, фано жомини то бор ич, имкон, эй, рафиқ.

* * *

Оламда нури хуснинг бўлди аён, муборак,
Берди жаҳонга зийнаг хуршиди сон, муборак.

Даҳр ичра эй париваш нозу карашма бирлан,
Ишқ аҳлини қилибсен кўнглини қон муборак.

Жавр айлабон саросар чекмак учун фироқинг,
Кўнглумда қўймамишсан тобу товон, муборак.

Зулму ситамчи эрса лойиқ кўриб манга лек,
Ағёр мажлисиға бўлдинг равон, муборак.

Мандин ҳазарлар этдинг базмимға келмайин ҳеч,
Ҳамсуҳбатинг бўлубдур яхши-ёмон, муборак.

Ёринг жафоси бирла ҳар нав бало етушса,
Дегил ўзинга они, эй, хаста жон, муборак.

Зухду вараъдин, эй, дил, Девонийдек дам урма,
Дайри фанони қилдинг охир макон, муборак.

* * *

Қилдим тааммуқ бирла тамошо го олам ичра
гулдек узоринг;
Ҳажрингдин ўлдим раҳм айла, эй, шўҳ ман нотаवону
мажнун ширинг.

Не келса тортиб ишқинг ғамидин ҳижронинг ичра,
эй, нозаниним,
Тахсин юзидин айғил ўзингким ишқ ичра маъдек
бордурму зоринг.

Ҳар неча арзу ҳолимни десам кам айламассан
жавру жафройинг,
Недур сабабким ҳеч билмадим ман бўлдим
ажойиб беъэтиборинг.

Савдойи ишқинг кўнгулмдин олди сабр ила тоқат,
эй, сарви қомат,
Найлай фиғонлар қилмай дамодам зулму
ситамдур ҳаққимда коринг.

Ман хаста дилни васлини тунидин жавр айлагубон
қилдинг йироқроқ,
Ғайрини қилдинг айлаб қарамлар ишрат қилурда
базм ичра ёринг.

Лутфу қарамлар изҳорин айлаб шўҳ этали бу
маҳзун кўнгулни,
Кел қулбам ичра то мақдмилиға жон нақдини
ман айлай нисоринг.

Эй нотавон дил Девоний янлиғ даҳр ичра, келги,
ул маҳлиқойини;
Етмак тиларсан васлиға гарчи тарк айла аввал
номусу-оринг.

* * *

Мажлис аро бўлса аё маҳбуб гар хандон лабинг,
Ушшоқ ўлук жисмим аро бўлғусидурким жон лабинг.

Истаб дамодам шавқидин ўлган кўнгуллар жон топар,
Кавсармудур билмон ва ёким чашмаи ҳайвон лабинг.

Маҳфил аро маст ўлғали сипқорсанг ар акси тушуб,
Хижлат била майни қилур жом ичра гўё қон лабинг.

Мажнундек саргапталик бирла қарор этмай даме,
Истаб туну-кун ҳажр аро бўддим баче ҳайрон, лабинг.

Даҳр аҳлиға билдурғали сунъини то қодир Худо,
Бу нав ширин айламинг санъатдин ар жонон лабинг.

Қилғил қарам, эй, маҳлиқо, жон топғали ўтмаклигим,
Бўлди мани маҳзунға субҳу масо армон лабинг.

Раҳм айлагил, эй, дилрабо, фарёд этибон шавқида,

Тун-кун қилурман тинмайин қумри киби афғон лабинг.

Маҳзун кўнгул дарди учун бир сўрмасам, эй, гулузор,
Даҳр аро юрмаклик манга йўқдур ҳаёт имкон лабинг.

Фурқат аро бу ҳолима раҳм айлагил, эй, сангдил,
Девонийдек қилди мани ишқ ичра саргардон лабинг.

* * *

Бир нигоҳ қилмоқ била, эй, шўҳ бепарво кўзинг,
Дини исломимға солди сарбасар яғмо кўзинг.

Раҳм қилмай зарра янглиғ зулм этибон фитнадин,
Дамбадам ишқ аҳли бошиға солур ғавро кўзинг.

Найлайин қилмай фиғонким, бошим узра қилғуси,
Юз қиёмат шўришин бир лаҳзада барпо кўзинг.

Зор ҳолим ажзини ҳар лаҳза изҳор айласам,
Еткуруб ҳолимға офат, эй, пари шаҳло кўзинг.

Тонг эмасдур айласам фарёду афғон ҳолима,

Зулни бедод эттусидур ҳар нафас ифно кўзинг.

Жаврини жонимға бас қилмас даме фарёдким,
Қатлима қасд эттуси, эй, қомати зебо, кўзинг.

Қайда ором айлагум Девонийдек, эй, дилрабо,
Қаҳру кийн қилғусидур аҳволима пайдо кўзинг.

* * *

Недур журмим менинг эй дилрабо ҳажрингда зор этдинг,
Етурмай васлингга Мажнун киби кўйингда хор этдинг.

Манга жавру жафо айлаб вале васлинг била ҳар дам,
Бериб гайрини комин базминг ичра комкор этдинг.

Қилиб аввал тараҳхумлар, дегил, нединки эй дилбар,
Вафони тарк этиб, сўнгра жафони ошкор этдинг.

Кўруб раҳм этмайин авқот аро фарсуда ҳолимга,
Ситам тигин чекиб сар то бапо кўнглим фиғор этдинг.

Вафо расмин бузуб охир рақибинг сўзлари бирлан,
Фиғоним ишқ эли ичра мани сан эътибор этдинг.

Висолинг базмидин маҳрум этиб, раҳм этмайин доғи,
Кўзум шаб то саҳар ҳижронинг ичра ашкбор этдинг.

Не суд айлар дегил, Девонийе, ўлтурсанг, зарурким,
Чекиб беҳуда меҳнатлар ўзингни беқарор этдинг.

* * *

Мажлисимға келди бу тун шоҳи хубоним менинг,
Тонг эмас йўқ бўлса қўнглум ичра армоним менинг.

Шод қилди васлидин ношод бўлгон хотирим,
Сайр этиб жон боғини сарви хиромоним менинг.

Бир нафас ҳолим сўруб ширин такаллумлар била,
Нуқтага очиб тилин шўҳи сухандоним менинг.

Фурқатидин тийра бўлгон масканим айлаб мақом,
Равшан этди васлидин ул моҳи тобоним менинг.

Шод эсам эрмас ажаб имдоду имкондин зиёд,
Айлади лутфу карам ҳолимға султоним менинг.

Етмайин васлиға онинг ҳажри ичра, дўстлар,
Кўкка чиқмиш эрди тун-қул оҳи-афғоним менинг.

Хуррам этди хотиримни не учун Девонийдек,
Сўрди лутф айлаб ҳазин ҳолимни жононим менинг.

* * *

То жилва бўлғоч эй гўзал маҳваш, намоён оразинг,
Ҳасратдин этмишдур мани Мажнунни ҳайрон оразинг.

Юз нав ҳасратлар била ошуфта бўлғуси дурур,
Гар кўрса ман зоринг киби ҳур ила нилмон оразинг.

Дашти жунунга юз кўюб фаред қилсам тонг эмас,
Сабру шакибим айлади маңдин паришон оразинг.

Қилма гараҳҳум, ҳар саҳар бедор ўлуб, эй, гулбадан,
Пайдо қилурсан шавқида булбулдек афгон, оразинг.

Дашти фироқинг ичра бу офатда аҳволим кўриб,
Ман зорингга қил, эй, пари, бир кеча эҳсон оразинг.

Фаред қилмай найлайин сабр эттали ҳижронга,
Маҳзун дилимда қўймади боз зарра имкон оразинг.

Шукур айларам беинтиҳо уммид этиб, эй, нозанин,
Ким қилди кўнглум гунчасин бедод ила қон оразинг.

Равшан қилурга, эй, пари бир тийра кулбам сори кел,
Очиб, карамлар айлабон, хуршиди раҳшон оразинг.

Бурқаъни олсанг лутф этиб қилсам тамошо тозадин,
Қолмас эди кўнглум аро бир зарра армон оразинг.

Зухд аҳлидек айлаб зиё жаннат уйин қилмон ҳавас,
Ман хастага бўлмишдурур фирдавси ризвон оразинг.

Уздин борибон оҳким, дайр ичра қўймишдур қадам,
Девонийга қилғил карам, эй, моҳи тобон оразинг.

* * *

Кулбама азм айлади бу кеча жононим менинг,
Тонг эмас бузса фалак тоқини афғоним менинг.

Сарбасар ҳижрон аро гӯё вужудим қасрини,
Мунхалам килмиш эли бу чақими тибоним менинг.
Дарди ишқи бирла бу фарсудаи ҳолим куриб,
Дағ Шукурким раҳм айлади ул шоҳи ҳубоним менинг.
Шукурким раҳм айлади ул шоҳи ҳубоним менинг.

Лаъли жон парвардасидин бўса эҳсон айлади,

Чикқоли етмиш эди фурқат аро жоним менинг.

Ҳоли зоримни сувоқ этди табассумлар била,
Марҳаматлар кўргузуб шуҳи суҳақдоним менинг.

Кўргузуб лутфу мурувват шод қилди бетадад,
Кўнглум ичра қолмади бир зарра армоним менинг.

Ҳажр дардидин саросар бу паришон хотирим,
Жам қилди васл ила зулфи паришоним менинг.

Мажлисида ноз, айлаб табассум, юз очиб,
Тийра кулбам рағбат этди моҳи тобоним менинг.

Боғ аро сайр этса гар рашк ила помол эттиси,
Сарвию шамшодни сарви хиромоним менинг.

Барқ осо базмима айлаб шитоб ул нозанин,
Дағъ қилди ҳуснидин бу шоми ҳижроним менинг.

Йиғламоқдин ҳажр аро Девонийё бу даҳрни,
Ғарқи об етмиш эдиким, ашқи филтоним менинг.

* * *

Ким ичса гар шарбати лола ранг,
Фараҳлар топиб бўлғуси бедуранг.

Зиди ишқ аро келса ушшоқ агар,
Не ҳожатдур ор-номусу танг.

Борур элдин орому ҳушу хирад,
Агар ман сори боўса ул шўху хирад,

Жаҳон ичра йўқ маҳваш бегумон,
Марҳаматда ҳама сенинг бирла танг.

Бу чархи кўҳандин фироқинг аро,
Келурса ҳар лаҳза бошимға санг.

Фигону фироқ ичра ғамлар юки,
Қадим қилди ҳам, ғам оёғимни лаш.

Агар бўлса ошиқ бўлур мўрдек,
Ғами ҳажр аро доғи шеру паланг.

Нигоро бериб бўса кўнглимни ол,
Ки бўлмишдур ул ғунчадек асру танг.

Санго эрса агар шогирд ноз аро,
Муносиб бори дилрабои фаранг.

Яқомни қилиб тийғи рашк ила чок,
Қилурман гаҳи муддаи бирла жанг.

Бўлур шоду масрур Девонийё,
Ким ичса агар шарбати лоларанг.

* * *

Зеб ила саҳни чаманда бўлди то хандон гул,
Боғ аро булбулни қилди ҳусниға ҳайрон гул.

Ҳар саҳар афғор ўлуб, булбул наво чекса не тоғ,
Айламишдур хордин сар то бапо пайкон гул.

Дод қилсам не ажаб ҳижрон дардидин мудом,
Андалиб осо мени ҳам айлади нолон гул.

Ваҳки билмон олам ичра бу нечук офат эрур,
Ғунчасидек айлади ишқ аҳли кўнглин қон гул.

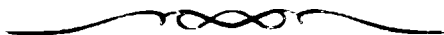
Васлидин маҳрум этибон оҳким саҳро сари,
Шавқ эли қатли учун чекмиш дурур домон гул.

Тутмадиким неча кун булбул фиғонин муғтанам,
Бўлғуси боди ҳазондин оқибат вайрон гул.

Ғар ҳаводиси зулм бирла мубтало бўлса не тоғ,
Кўрди ушшоқ аҳлиниким лойиқи ҳижрон гул.

Билмади ишқ аҳли қадрин васл аро афсуским,
Топмағай ҳасратдин ўзга давр аро сомон гул.

Умрдек Девониё ҳаргиз бақо маҳкам эмас,
Боқмағил ҳар нечаким пайдо қилур даврон гул.

* * *

Чекдинг бaсе ул хўбнинг ҳажридин офаг, эй, кўнгил,
Васлиға етгунг айлагил сабру қаноат, эй, кўнгил.

Ҳар кимки чекмиш ишқ аро ранжу алам беинтиҳо,
Охир муяссар бўлғуси айш ила роҳат, эй, кўнгил.

Чекмак учун омода бўлким ҳазрати Аюбдек,
Чархи фалақдин сиса ҳар ранж ила меҳнат, эй, кўнгил.

Юз йил чоғи туз бўлсанг ҳам Мансурдек, халқи жаҳон,
Таҳсинким, қилғусидур юз нав тўҳмат, эй, кўнгил.

Кўйи аро ул шўхнинг аввора қилса ҳар неча,
Бошнингга нам келтирмагил санги маъомат, эй, кўнгил.

Мақсудинг истарсен агар қўймай вужудингдин асар,
Қилсун сани андоқ адам оломи фурқат, эй, кўнгил.

Гумраҳлиғингдин бошқариб туз йўлни кўрсатса санга,
Афсус, йўқ олам аро бир аҳли ҳиммат, эй, кўнгил.

Ҳар дам етар ранжу таъаб аҳволи зорингга сани,
Дун аҳлидин жаҳд айлабон қағъ ила улфат, эй, кўнгил.

Фахр айлабон бу қисвати фақрониға Девонийдек,
Қил гўшаи фаҳру фано ичра иқомат, эй, кўнгил.

* * *

Сўрмайин ҳолимни бир дам ваҳхи дилдор, эй, кўнгул,
Ҳажр зиндони аро қилди гирифтор, эй, кўнгул.

Келмади сўрмоқға ҳолим фурқатида ё магар,
Қасди қатлим айламиш ёри жафокор, эй, кўнгул.

Келгали аҳд айладиким чиқди жоним келмади,
Ваъдани май ичра таклиф қилди изҳор, эй кўнгул.

Қилмади таъсир анга бир зарра янглиғ оҳким,
Сели ашким бирла ҳаргиз нолау зор эй, кўнгул.

Ҳажри ичра шамъдек ёнмоқ била шаб то саҳар,
Бермади комимни бир дам чарх ғаддор эй, кўнгул.

Йўқламади найлайкиман лутфи бирла шод
эрур,
Васли жомини топиб ағёри бадкор эй, кўнгул.

Зарра янглиғ раҳм қилмай ҳоли зоримни кўруб,
Жур зулмини қилур ҳар лаҳза бисёр эй, кўнгул.

Тонг эмас йўқлар эсам ҳажриға чора ул хўбнинг,
Жонға етдим етмади висолидин ахбор эй, кўнгул.

Ўлгали етдим муродим топмайин Девонийдек,
Сарнигун ўлубон олама чархи даввор эй, кўнгул.

* * *

Оразинг очиб эй, шўх, кўзума намоён қил,
Сўрибон ҳазин ҳолим, лабларингни хандон қил.

Тортибон ғами ҳажринг кўб малул ўлубдурман,
Бўсалар манга ҳар дам лабларингдин эҳсон қил.

Ман ҳазинга эй дилбар марҳамат қилиб бу тун,
Бодаи висолингдин дафъи дарди ҳижрон қил.

Фош этиб вафо расмин очибон жамолингни,
Мажлисим карам бирла рашки боғи ризвон қил.

Бас килиб жафо расмин рафъ этиб ҳижобингни,
Базм элини ҳуснингга эй нигоро ҳайрон қил.

Хандалар қилиб гоҳи нозу ишвалар бирла,
Шавқ ўтига ишқ аҳлин дилларини сўзон қил.

Эй, кўнгил, чу Девоний айлабон карам ул шўх,
Келса кулбанга ногаҳ жойинг ичра пинҳон қил.

* * *

Вафо расмин тутиб эй маҳваши ороми жон келгил,
Мани маҳзуни зорингга бўлурга меҳмон келгил.

Олурга тоқати ҳушимни ушбу кеча, базмимга,
Адоу ишваю ноз ила, эй, абру камон, келгил.

Манинг бирла қилурга бодаи гулфомни ошом, айлаб,
Бори ағёри шуму бенаволардин пинҳон, келгил.

Қилиб лутфу мурувват фoш аё гулрў санам эмди,
Қилурга байтул-аҳзоним аро бу тун макон, келгил.

Ўлук жисмимга жон бермак учун
 ҳижрон ғамидинким,
Лаби лаълинг қилиб Ийсо киби мўъжиз баён, келгил.

Агар билмак тиларсан фурқат ичра ҳоли маҳзумим,
Қилай то ман санга они барин бир-бир аён, келгил.

Манга бир гийра зиңдон сансизин базми жаҳон гўё,
Қадамнинг гардидин қилмоқга они гулистон, келгил.

Қилиб меҳр муҳаббат созини оғоз ушбу тун,
Айтиб ҳуру жафо таркини жоно биз томон келгил.

Ғамингдин етмиш ўлмаккаким эй дилдор Девоний,
Онинг ҳолига айлаб шафқатинг эҳсон, келгил.

* * *

То кўзимга оразин қилди намоён ул ўғул,
Ақлу ҳушим айлади ишқида ҳайрон ул ўғул,

Кўргали жаҳд айладим ҳар неча, сўнг ойдек юзин,
Ваҳки, қилди кокили остида пинҳон ул ўғул,

Айлабон жавру жафо васлига еткурмай даме,
Солди кўнглум ичра юзминг доғи ҳирмон ул ўғул,

Қасд этиб ишқ аҳли қатлин заррадек раҳм айламай,
Кўй аро ўйнаб давомат кўйи човгон ул ўғул,

Ҳар неча изҳори ожизлиғ била арзим десам,
Қаҳр ила қилғусидур қатлимга жавлон ул ўғул,

Дарди ҳижронин чекиб ўлмакка етдим оқибат,
Дарди васлин қилмади бир кеча эҳсон ул ўғул,

Тонг эмас Девонийё ўлсам фироқи дардинин,
Зор кўнглум айлади ишқида вайрон ул ўғул,

* * *

Зор қилгон ҳажрида жонон экандур билмадим,
Барҳам этган тоқатим ҳижрон экандур билмадим.

То адамдин келса ҳар ким айлаб уммиди талаб,
Лек ҳосил қилмоғи ҳирмон экандур билмадим.

Етмайин мақсудиға чархи фалакнинг зулмидин,
Аҳли олам сарбасар нолон экандур билмадим.

Гар киши мулки жаҳонни маскан этса неча йил,
Оқибат туфроқ аро пинҳон экандур билмадим.

Дам олур фурсатга қўймас ҳайфким қасри жаҳон,
Сарсари офат ила вайрон экандур билмадим.

Топғали ком ўрниға ман хастаға бу даҳрдин,
Ранжу меҳнат сарбасар сомон экандур билмадим.

Ринд аҳлиға меҳнату шоди баробар бор экан,
Лекким дун аҳлиға армон экандур билмадим.

Топмайин матлубини жаҳд айлабон ҳасрат била,
Ҳар киши ўз ҳолиға ҳайрон экандур билмадим.

Кусру фақир ихтиёрим айлабон Девонийдек,
Тарки дунё айлаган султон экандур билмадим.

* * *

Қайда ором айлагум, эй, маҳваши фархунда ном,
Йиғламоқ бирла тўқуб ашқимни кўздин лола фом.

Раъд осо нола бирла барқ янғлиғ оқ чекиб,
Орзуйи васл этарман ҳажринг ичра субҳи шом.

Муддаий рашкингдин ўлтурсам ўзумни тонг эмас,
Фурқатинг захридин ўлмишдурман айлаб талхком.

Қуш киби хомушдурман дона-дона хол ила,
То муқайяд айладин зулфинг қилиб қасдимга дом.

Шаккар ила захар таъмин комим ҳеч фарқ айламас,
Етмади ағёр васлингдин манга ҳаргиз паём.

Бистари роҳатдин ондоқ тангдилман, эй, пари,
Гиря қилмоқ бирла айлаб кўз уйқуни ҳаром.

Боғлабон зуннор белга ўйлаким раҳбони бут,
Муддао кўнглумгадур кўйинг аро тутса мақом.

Жисми зорим ҳар тараф юз ранг била очғусидир,
Чунки ишқинг бўлди ушбу нотаваон кўнглум найом.

Дайр арэ кирдимки, соқий тут сабуҳий май манга,
Айлабон Девонийдек дунёву дин таркин тамом.

* * *

Ваҳ, манга мумкин эмас бир кеча дилдор ила базм,
Қоши ё, киприги ўқ, кўзлари хунхор ила базм.

Туну кун ҳажрида иш айламагим оху фиғон,
Қила олмай ким ўшал ёри жафокор ила базм.

Не ажаб қилсам агар оху фиғон рашик ила,
Қилур ул шўх кўзинг дамбадам ағёр ила базм.

Ул ситамгар ичадур муддаий базмида шароб,
Ман қилурман туну кун қулфаги андоз ила базм.

Ваҳки, бир лаҳза манга бўлмағусидур мавжуд,
Рўзу шаб истағум ул лаъли шаккарбор ила базм.

Қолмас эрди бу ҳазин кўнглим аро армоним,
Айласам бир кеча ул кўзлари хуммор ила базм.

Кўрмагай даҳр ғамин даҳр аро Девоний каби,
Тузса бир кимса агар соғари саршор ила базм.

* * *

Гул юзунг кўрган ҳамон булбул каби зор ўлмишам,
Ингизорингни чекиб Мажнундек хор ўлмишам.

Қил тараҳҳум ҳолима бир кеча чунким ўлгудек,
Ранжи ҳижронинг аро, эй, шўх бемор ўлмишам.

Топмайин жоми висолинг ўртанибон рўзи шаб,
Дамбадам ҳайлу бало дардига дучор ўлмишам.

Юл қўюб дашти жунунга қилмайин бир дам қарор,
Фурқатинг тиғи билаким сийна афгор ўлмишам.

Бир кеча кулбамга келгил лутф этиб, эй, дилрабо,
Жоми васлингга мане ҳажр ичра хуммор
ўлмишам.

Жоми васлинг муддаийлар нўш этар, лекинки ман,
Ҳасрати ғам бирла туну-кун бўйла ҳушёр ўлмишам.

Ишқинг ўти бирла, эй, дилбар, ҳазин Девонийдек,
Гул юзунгни кўргали булбул киби зор ўлмишам.

* * *

Кел бери айлаб талаттуф, эй, пари гулрӯ санам,
Ким фироқингдин менинг бошимда бор юз навъ ғам.

Эй нигоро, моҳи талъат фурқати андуҳи аро,
Етмадим васлинг ҳарамига чекиб беҳад алам.

Зулни бедодинг чекиб ўлмакка етдим ҳажр аро,
Эмди қил жавру жафо расмин манга, эй, шўҳ, кам,

Ман ҳазинни ташлаб ҳижронинг аро субҳу масо,
Айшу ишраатлар қилурсан ғайр бирла дамбадам.

Ваҳ нечук ишқингда шайдо бўлмасунлар даҳр эли,
Санда бордур бу сифатлиг ишвау, нозу, ҳашам.

Ушбу туң эй, шўҳ ер, бир дам мани зор этмайин,
Не бўлур васлинг майин қилсанг иноёту карам.

Раҳм қилким ҳолима фурқат қаро шоми аро,
Ёш оқиб икки кўзумдин қилгуси оламни нам.

Муддаи хайлики қилмиш ёрни маңдин жудо,
Не ажаб қилсам онинг ҳаққиға не навъ зам.

Борҳо комин раво айлаб рақиби шумни,
Ман ҳазинга айлаунг дойим ғазб бирла сипам.

Гарчи сан ичсанг майи гулфом ғайр ила менинг,
Лек бўлмишдур насибам ҳажр аро анвойи сам.

Дилбаримдек Лайлию Ширин не бор Девониё,
Ишқ аро маңдек эмас Мажнун ила Фарҳод ҳам.

* * *

Шавқинг ила айлабон бир дам фиғон, эй, гулбадан,
Чиққоли етди фироқинг ичра жон, эй, гулбадан.

Жоми васлингга даме етмай хуруш айлаб баса,
Ютмишим жавринг била ҳар лаҳза қон, эй, гулбадан.

Қоматим ҳам айлади оломи фурқат оқибат,
Қилмадин лутфин манга бир дам аён, эй, гулбадан.

Келмадинг ёд айлабон ҳижронинг ичра бир кеча,
Кулбаи аҳзонима элдин ниҳон, эй, гулбадан.

Етмайин мақсудима умр ўтқариб афсуским,
Пўядин сокин эмасман бир замон, эй, гулбадан.

Тонг эмас фарёд қилсам нури ҳуснигдин йироқ,
Кўзларимга тийрадур ёғду жаҳон эй, гулбадан.

Сўрмасанг ҳоли ҳазиним лутф этибким бир нафас,
Хайли ҳам бермас манга бир дам омон, эй, гулбадан.

Чора не қилғум дурур қата эттали жон қасдиға,
Киприитинг ўқдур, вале, қошинг камон, эй, гулбадан.

Нола қилмай найлайинким ҳар нафас айлар ҳужум,
Хайли кулфат бошимга беҳадду сон, эй, гулбадан.

Қасрати намдин фиғонким лол ўлубдур бу тилим,
Айламақда шарҳи зулмингни баён, эй, гулбадан.

Қил қарам бу ҳолима ким зор Девоний киби,
Гўнаи фурқатни ўилмишман макон, эй, гулбадан.

* * *

Кўзумдин гоҳ-гоҳ то бўлдинг, эй, меҳрибон,
Ниҳону ниҳону ниҳону ниҳон.

Ки айлаб ишим ҳажр аро субҳу шом,
Фигону фигону фигону фиғон.

Бўлур лол арзим демакда манга,
Забону забону забону забон.

Ғаминг боридин қоматим айладинг,
Камону камону камону камон.

Бори элга пинҳон сиррим айладинг,
Аёну аёну аёну аён.

Кел энди карам бирла кулбамни қил,
Макону макону макону макон.

Экан ҳажр Девониё кўл қаттиғ,
Ёмону ёмону ёмону ёмон.

* * *

Мани ишқингда мунча беқарор этмак недур, билмон,
Егурмай васлинга кўйингда зор этмак недур, билмон.

Тараҳхум қилмайин ҳижрон аро, эй, дилрабо ҳар, дам,
Жафоу зулм ила Мажнун шиор этмак недур, билмон.

Келиб ҳолимни сўрмай, ваҳ, кўзумни ашкбор айлаб,
Фироқинг ичра муңдоғ интизор этмак недур, билмон.

Бериб ғайрини комин не эса базминг аро тун-кун,
Вале ман хастани йўлингда хор этмак недур, билмон.

Даме ҳолим сўруб ҳижрон аро комим раво этмай,
Ситамни ман ҳазинга бешумор этмак недур, билмон.

Агар арзим десам қаҳр айлабон дашном этиб беҳад,
Кўзумни йиғламоқдин ашкбор этмак недур, билмон.

Қилиб бедодлиғлар ҳолима Девонийё ҳар дам,
Фалақдин додким, ғамга дучор этмак недур, билмон.

* * *

Вафо қасдин қил, эй, қотил фироқинг ичра зорингман,
Тилаб базми висолинг рўзу шабким интизорингман.

Не бўлғай фош этиб меҳру вафо ҳолимни бир сўрсанг,
Етушмай васлига кўйинг аро бир хокисорингман.

Тун кун айлабон таъжил ором этмайин ваҳким,
Бало дашти аро ман нотавон Махнун шиорингман.

Чекиб ранж ила меҳнаши эса ҳақинг аро ҳар дам,
Иноят айнин оч ушшоқ ичра номдорингман.

Рақиб аҳли ҳамиша базминг ичра эътибор ўлди,
Вале билмон недин ман хаста дил безъгиборингман.

Топа олмай марҳами васлинг, қилиб кўйинг аро тун-кун,
Фиғонким, ханжари меҳнат била зору назорингман.

Юзинг шавқи олибдур кўнгулум ичра ихтиёримни,
Нетайким йиғламай ҳижрон аро беихтиёрингман.

Даме не бўлғуси келсанг сўрарга ҳолим, эй маҳваш,
Неча муддат эрурким, фурқат ичра ашкборингман.

Муруват зоҳир этил, ё жафо қил, эй, паривашким,
Ҳазин Девонийдек бир ожизу афтода ёрингман.

* * *

Юзларинг ё ой ваё хуршиди рахшонму экан,
Лабларинг ё кавсаре ё оби ҳайвонму экан.

Лаъли майгунинг уза чиққон хати анбарму ё,
Чашмаи ҳайвонда битган турфа райҳонму экан.

Олғали аҳбоб хайлининг қарору сабрини,
Ғамза ғунча эпгучи ул чашми фаттонму экан.

Ушбу оқшом ноз жиља қилғучи базмим аро,
Бизни дилбарму экан ё ўзга жононму экан.

Хотирим ошғфта қилғон бу нафас, эй, дўстлар,
Кўргузуб маҳвашлиғ ул зулфи паришонму экан.

Ваъда айлаб эрди келмакка, нигорим келмади,
Ёки эмди қилғон аҳдидин пушаймонму экан.

Тийра чашмимни ёрутғон юз очиб Девонийё,
Орази ҳусн авжида ул моҳи тобонму экан.

* * *

Васлингдин эт, эй, дилбар, комимни раво букун,
Ҳам ҳуснинг ила бергил кулбамга зиё букун.

Ҳажринг гами дардидин ўлмакка етибдурман,
Жонбахили лабингдин қил дардимга даво букун.

Гайрини висолингда шод айлаунг, эй, дилбар,
Ман зоринга ҳам кургуз лутф ила ато букун.

Тсиг йўқдур агар қилсам фаред ила афгонлар,
Йўқ айлади сабримни дард ила бало букун.

Изҳор этибон лугфинг ман сори суруб рахшинг,
Таркини қилиб келгил ҳам жавру жафо букун.

Ўлмакка етибдурман бас ила ситам расмин,
Раҳм айла бу ён беҳад ҳолимга қаро букун.

Не ғам санга Девоний, ҳижрони аро ёринг,
Кулбанга келур айлаб оҳанги вафо букун.

* * *

Кулбамга келди лутф этиб хуршиди тобоним букун,
Рафъ ўлса кўнглумдин не гонг фарёду афгоним букун.

Жам ўлди васлини топиб пешгин сочидек бошида,
Алҳамдулиллоҳ, лутф этиб, хотир паришоним букун.

Соз айлабон танбурни дилсўз оҳанглаар била,
Ғам зангини маҳв айлади базм ичра жононим букун.

Мийно ичиб, сармаст ўлуб, озори ҳижрондин вале,
Бир зарра янглиғ қолмади кўнглумда армоним букун.

Расми мурувватдин ажаб ширин такаллумлар била,
Жисмимга берди тоза жон шўҳи суҳандоним букун.

Ҳоли харобимни сўруб юз минг адоу ноз ила,
Лутфу карам айлаб ўшал сарви хиромоним букун.

Фахр айласам йўқдур ажаб бўлмиш дурур Девонийё,
Ул нозанини сиймтан базм ичра меҳмоним букун.

* * *

Ғайрини базми аро шод айлади ул сиймтан,
Қон ютарман рашқдин ҳижрон аро ваҳқимки ман.

Тинмайин фарёд қилсам ул паридин тонг эмас,
Ман ҳазиннинг ҳолига жавру жафони қилди фан.

Ниши ғамдин айлади кўнглаум тўла қон ул санам,
Муддаий базмин қилиб гулзор ҳуснидин чаман.

Чарх иши кажляк била туз комини берган эмиш,
Эй, кўнгул, шод ўлмағунг андоқ эса албатга сан.

Йиғламоқдин кўз ёшинг оламни туфон этса ҳам,
Раҳм қилмас ҳолинга чун зарра ул гул пийрахан.

Суд қилмас йиғласам ул сангдилға ҳар нафас,
Бу сифат ҳолим кўриб таҳсин қолур аҳли яман.

Дайр пириға борибон толиби иршод ўлуб,
Айлагил Девоние даҳри фано ичра ватан.

* * *

Меҳр расмини тутуб келгил бери эй жавр фан,
Ўлгали етдим чекиб ҳижрон аро ранжу миҳан.

Сарбасар рапк ўтига ёқдинг вужудим кишварин,

Муддаий базми аро мийно ичиб эй сиймтан.

Байтул-аҳзандур манга гўёки зиндон сансизин,
Қил юзинг очиб они назҳат аро рапки чаман.

Ҳар неча меҳру вафо расмини ман фош айласам,
Лек изҳор айлагунг жавру жафо исмини сан.

Ул париваш ишқиға шайдоу зор қилгон киши,
Йўқдурур Девонийё олам аро монанди ман.

* * *

Оҳким топмай муродим бир нафас жонондин,
Эмин эрмасман кўринг фарёд ила афгондин.

Ўлғали етдим чекиб ҳижронида раҳм айламас,
Жавр зулмин беъадад эҳдод ила имкондин.

Тонг эмас дод айласам ҳар дам рақиби шумлар,
Ким балоқим қасдиға айлар ғулув ҳар ёндин.

Ман нечуж комим топайким ушбу ҳасратхонада,
Кимса борму ком тоғрон, дўстлар, даврондин.

Эй, ситамгар, ажз элининг бил дуосин муҳтванам,

Кел ҳазар қилғил кўриб бу дийдаи гирёндин.

Қил тараҳҳум расми бирла фаҳр элиға илтифот,
Ким қолур қасри жаҳон охир сану ҳам ондин.

Пешаи сабр айла Девоний бало дашти аро,
Мумкин ўлмас солим қолмоқ ишқ эли ҳижрондин.

* * *

Бермади комимни бир дам ушбу золим даҳри дун,
Зулми бедоди била кўнглум саросар қилди хун.

Топғали осори матлубдин нишон шаб то саҳар,
Поймол ўлди манга сар то бапо дашти жунун.

Ҳайфким ман шоҳиди мақсадға ҳаргиз етмадим,
Кўбку ком урмоқ ила қилмайин бир дам сукун.

Тонг эмас фарёд қилсам не учунким ҳар нафас,
Қоматим ҳам бўлди нам бори била андақки нун.

Гар киши фазлу ҳунарда бўлса Афлотун киби,
Суд қилмас бўлмаса то бахту давлат раҳнамун.

Ё киши топса Сикандар чашмини рўз ила лек,
Мўрдек бўлғай қазо Жаллаллоҳу забун.

Бермади Девонийдек коми муродим бир нафас,
Айлагил ушбу фалак тоқини ёраб сарнигун.

* * *

Не тонг фаред қилсам ҳар нафас бу чархи гардондин,
Даме комим муяссар айламасдур васли жонондин.

Чекиб ҳадсиз ситамлар тинмайин мақсудима ҳар дам,
Етибман ўлғали аҳбоб билинлар доғи ҳар ёндин.

Ажаб йўқ нола изҳор айласам фурқат аро тун-кун,
Тушуб булбул киби айру ҳамди гулбарги хандондин.

Бинойи тоқатимни сели ашким бузди найлайким,
Оқар ёш ўрниға қон дамбадам бу чашми гирёндин.

Умиди айшу ишрат таркини қил даҳри фонийдин,
Кел эй дил қойил ўл етса санга ҳар жанр даврондин.

Тилсарсан васлини Девоний йўқ эт вужудингни,
Не ҳосил бўлғуси фаҳм этки бу беҳуда афгондин.

* * *

Нетай раҳм айламас ҳолимга жонон,
Етушти чиққоли ҳажри аро жон.

Манга пеша қилиб жабру жафони,
Қилур гайрига беҳад лутф эҳсон.

Бири қутқармайин зулму ситамдин,
Фироқ ичра қилиб чашмимни гирён.

• Фигон қилсам тонг эрмас тинмайинким,
Ҳазин кўнглимни қилди дард вайрон.

Нечукким аңдалиб айрилса гулдин,
Қилур субҳу масо фарёду афгон.

Ажаб йўқ дарду ғамдин ўлсам эмди,
Тўлуб кўнглум ичида доғи ҳижрон.

Манга ҳажр ичра васли муждасини,
Сўруб ҳолим демас ул лағли хандон.

Мани шод элмади васл ичра бир дам,
Хароб ўлсун илоҳи чархи гардон.

Кел, эй, Девоние, май ичтил эмди,
Кириб майхонага борича имкон.

* * *

Ғарқиоб ўлди кўзум ашки била рўйи замин,
Қилмадинг бир зарра кам жаврунги сан эй нозанин.

Ҳажринг ичра шуълалиғ оҳимға раҳм этмай ҳануз,
Кўргузурсан ҳар нафас ман нотавонға зулм-кин.

Бўлмади ҳосил манга ахбори дарди ғам, эй, мутбача,
Токи кирдим кўйинга тарк айлаюб исломи дин.

Эй, ингори, меҳрибоним, одийи ишқинг аро,
Не бало келди чекарман ман ғариби камтарин.

Бир нигоҳи қилмадинг аҳволима, эй, сангдил,
Ўлғали етдим фироқинг ичра ғамдин ман ҳазин.

Тонг эмас сабру қарорим бўлмаса, эй, шўҳким,
Оразинг топти қазо машшотасидин зеб-зин.

Тонг эмасдур дегн ҳижрон бирла ўлсам, иш манга,
Айламак зиндони ғамда ҳолима оҳи эмин.

Ғуссадин эмин бўлурмиш ичса ҳар ким, зоҳидо,
Бу сабабдинким ўзум майхонаға қилдим яқин.

Келгил эмди сабр қил ҳижрониға, Девонийе,
Ким нузул этмишдур оёти «Юхиббус собирин».

* * *

Қуёшдек ул пари айлаб ҳиром оҳишта-оҳишта,
Бузуқ кулбам аро тутди мақом оҳишта-оҳишта.

Ҳазин аҳволима жавру жафо таркин тутиб ул шўх,
Қилиб расми вафони илтизом оҳишта-оҳишта.

Табассумга очиб оғзин тараҳҳумдин сувол этди,
Широб ҳолимни ул ширин калом оҳишта-оҳишта.

Дедим, жоно фироқинг дардидин бемор ўлубдурман,
Чекиб ҳижрон балосин субҳу шом оҳишта-оҳишта.

Басе нозу адо бирла кулуб деди аё маҳзун,
Висолимдин бўл эмди шоди ком оҳишта-оҳишта.

Бихамдилаҳ, қилиб бу тун саросар тини кулфатга,
Рақиби рўсияҳ кўксин ином оҳишта-оҳишта.

Ичибон шишаи мийно бўлуб сар масти бепоён,
Манга ҳам сунди сўнг бир неча жом оҳишта-оҳишта.

Гул узра шабнам осо ким узорида арақ ҳар ён,
Бўлуб май тоби бирла лолафом оҳишта-оҳишта.

Тилар ҳар кимса Девоний киби васл ичра бўлмақ шод,
Фано мулкин ҳавас қилгай мудом оҳишта-оҳишта.

* * *

То зевар айлаб зеб учун ул шўҳи гулнор устина,
Ҳашм айлабон келди яна маҳзуни бемор устина.

Раҳм элмайин ҳижронида бу нотавон ҳолим кўриб,

Озорлар еткургуси ҳар лаҳза озор устина.

Курган ҳамон ул шўҳнинг сабру қарорим бутради,
Чун оразу ҳолу хати бўлмишдур изҳор устина.

Ўлмай на имкон эмдиким, пайваста бўлгон қошлари,
Қатлим учун гўё қилич ул чашми хунхор устина.

Ул дилрабонинг ҳажрида фарёд қилсам не ажаб,
Фавжи алам айлар ҳужум ман зори афғор устина.

Бадгўйлигинин рўзи шаб ноком этиб қилди гулув,
Ё раб, балойи беадад ҳар лаҳза ағёр устина.

Ғам тигидин фурқат аро жисмим саросар қон эрур,
Кийган киби гулранги тўн базм ичра дилдор устина.

Хок ўлғунг, эй, кўнгул, қолмай вужудингдин асар,
Чиқсанг агарчи рутбадин бу чархи даввор устина.

Ҳижрон аро Девонийдек афғон қилсам тонг эмас,
Ким келгуси хайли алам ҳажр ичра хушёр устина.

* * *

Ўлмаклик агар оташи ҳижронида давра,
Жон топмоғим икки лаби хандонида давра.

Ҳусн авжида ул чунки қуёш бўлди муватан,
Анжум киби маҳвашлар анинг ёнида давра.

Бегона бўлиб даҳр аро аҳлу хираддин,
Побасталиғим зулфи паришонида давра.

Парвона киби ёнсам агар шавқида тонг йўқ,
Минг нури зиё орази тобонида давра.

Гар ишқида йўқ эрса ҳаётим ажаб эрмас,
Жон қасдиға новак кўзи фаттонида давра.

Таҳсин қолиб хат чекарам лек ҳама қоли,
Хат нуқтасидек чоҳи занаҳдонида давра.

Девоний каби васлида жон топғасен охир,
Ўлмаклик агар оташи ҳижронида давра.

* * *

Паризодим келур ораз очиб саллона-саллона,
Не тонг қилса бори олам элин девона-девона.

Ниқоб олғоч юзидин не ажаб жону кўнгул бўлса,
Юзининг кўйиға юз шавқ ила парвона-парвона.

Агар истар эсанг мақсадға етмакликни, эй, солик,
Қадам бу йўл аро кўймоқ керак мардона-мардона.

Ҳазин ҳолимни сўрмас раҳм этиб ул дилбари қотил,
Эрурман неча муддат гам била гамхона-гамхона.

Рақибни рўсияҳ айлаб тамасхур таъна айлайдур,
Хароб ҳолимға арз этсам агар жонона-жонона.

Нигоро, ишк элини ҳолини сўргилки лозимдур,
Раият ҳолини сўрмоқлиғи султона-султона.

Ул ой, Девонийё, олам элини айламин шайдо,
Суруб ноз ашҳабини ҳар сари мастона-мастона.

.

* * *

Ман телба арзини денгиз, эй, дўстлар, дилдорға,
Ким дарди ҳажридин онинг қолдим бәсе озорға.

Ул шўх бўлса ҳамдамим бир умр тонг йўқ, эй, рафик,
Чун ҳамдам ўлғусидурур гулпан аро гул хорға.

Қилғусидур бедодлар одат бўлубму билмадим,
Зулму ситамлар айламак ул наргиси хунхорға.

Нечун алардин мақсади комини гар топмас эса,
Жонин фидо қилғусидур ушшоқ хайли ёрға.

Дорулшифои васл ила меҳринг етур, эй, ноханин,
Айлаб иноёту карам ҳажрингда бу беморға.

Не бўлғуси қислат назар рэхм айлабон, эй, салидул,
Ким ханжару фурқат била бу сийнаи афгорға.

Васлиға етун; нола қил, Девоние, ҳаддин фузун,
Коми мурод ҳосил бўлур шаб то саҳар бедорға.

* * *

Ўлмакка етдим эй, пари, ҳижронинг озори била,
Лутф айлаб аҳёлиғ етур лаълингни гуфтори била.

Дейман хиром ичра сани товус янглиғ хушхиром,
Кимни олибдур ҳушини товус рафтори била.

Албатта бешак ҳурни базмини қилмас орзу,
Ким суҳбат этса бир кеча хилват тузуб ери била

Гарчи кўзи бедод ила ушшоқ элин қатл айласа,
Лекин берур жон тозадин лаъли шакар бори била.

Ул қомати сарви равон, ороми жон писта даҳан,
Ёқти ичим саҳбо ичиб рўзу шаб ағёри била.

Доим рақибни шум ила ҳамроҳу ҳамдам бўлғуси,
Бир лаҳза улфат тутмайин бир ерда ман зори била.

Кўрдингму бу олам аро Девонийё субҳу масо,
Ишрат майин нўш айлаган ошиқни дилдори била.

* * *

Фoш этиб, келди, карам ул моҳи тобон бу кеча,
Тонг эмас бўлса тасаддуқ жисм ила жон бу кеча.

Ноз ила гоҳи сўруб ҳоли ҳазиним шукрким,
Дилраболиғ расмини қилди намоён бу кеча.

Юз тараҳҳум ҳолима очиб юзини айлади,
Масканимни оразидин рашки ризвои бу кеча.

Жонфизо абёт ўқуб гаҳ нағмаи дилкаш била,
Лугфу эҳсон айлабон ҳадин фаровон бу кеча.

Май бўлубдур олам ичра барча дарё гўйё,
Жом ўлубдур гумбази гардуни гардон бу кеча.

Давлати васли била ҳам нашъаи майдин агар,
Не ажабким айласам фарёду афғон бу кеча.

Қолмади Девониё кўнглумда армон заррадек,
Шукрким комим била эврулди даврон бу кеча.

* * *

Ҳазин кўнглимга ишратдур таманно ул пари бирла,
Вале сармаст ҳам қилса лабининг соғари бирла.

Кўнгулда қолмас эрди заррадек осори ғам ҳаргиз,
Музайян қилса кулбамни юзининг анвари бирла.

Фигонким кулбам ичра келмайин хуршид янглиғ ул,
Фигор айлар вале кўнглумни ҳажри халжари бирла.

Ҳазин кўнглум аро қолмас эди чун зарраи армон,
Маъномимни муаттар қилса зиллат анбари бирла.

Не армон айлағай олам аро мажлис тузуб ногаҳ,
Ки ором этса ҳар ким бир нафас ўз дилбари бирла.

Тонг эрмастурки армон айласам Девонийё доим,
Ҳазин кўнглумга ишратдур таманно ул пари бирла.

* * *

Кулбам ичра келди ул номехрибоним бу кеча,
Ёр эшитмишдур магар оҳу фиғоним бу кеча.

Ҳажри ичра музтариб бўлмиш эди жону кўнгул,
Бўлди сокин васлда дил бирла жоним бу кеча.

То табассум бирла ҳолимни савол этгон чоғи,
Фош қилдим оллида сирри ниҳоним бу кеча.

Рафъ этиб анвори ҳуснидин ниқобин шукрким,
Равшан этги кўзларим хуршиди соним бу кеча.

Бўсалар эҳсон этиб шод айладиким лаълидин,
Марҳамат зоҳир қилиб оромижоним бу кеча.

Айлаб изҳори карам мажлис аро тўти киби,
Сўз дурин фош айлади ширин забоним бу кеча.

Сўрғали, Девониё, ҳоли дилимни, келдиким,
Байтул-аҳзонимға ул Юсуф нишоним бу кеча.

* * *

Келди очиб оразин ул моҳи тобон бу кеча,
Бўлгали хуршиддек кулбамда пинҳон бу кеча.

Ҳоли маҳзуним сўруб айлаб тараҳҳумлар баса,
Дилраболиғ расмини айлаб намоён бу кеча.

Кўнглум ичра қўймайин бир зарра ғам май шавқидин,
Тонгга тегру маст этиб ҳаддин фаровон бу кеча.

Жонфизо абёт ўқуб, эй, мутриби гулчеҳраким,
Нағма оҳангини қил, борича имкон бу кеча.

Шукрким, ул маҳлиқонинг лутфу эҳсони била,
Васл шомига мубаддал бўлди ҳижрон бу кеча.

Ҳаддин имкондин фузун масрур қилди васлидин,
Ҳолима раҳм айлаб ул шамъи шабистоним бу кеча.

Ўлсам армоним йўқ энди даҳр аро Девонийё,
Шукрким комимча эврулдики даврон бу кеча.

* * *

Хусн авжида эмас хуршиди маҳ рухсорича,
Қанд ҳам лаззат аро не лаъли шаккарборича.

Кимни олмиш тоқатин товус хуш рафтор ила,
Гар десам ўхшаш онинг бу тарз ила рафторича.

Кимни орому қарорин олди меҳру мулгарий,
Десам онларни жамолин орази анворича.

Айлама тавсифи жаннатни гулини воизо,
Ким қачон бўлғай нигорим кўйини гулзорича.

Жонли гар қилсам фидо жононима не ажабким,
Бўлмағай ушшоқға жон доғи ширин торича.

Не ажал жаллоди бўлғуси баробар кўзига,
Не Масеҳо мўъжизи бордур лаби гуфторича.

Боғи ризвоннинг гули ҳамроси ҳам Девоний,
Кўзима кўринмагуси ёр кўйин хорича.

* * *

Оразидин ул пари кулбамни обод айлади,
Марҳамат зоҳир қилиб маҳзун дилим шод айлади.

Неча муддатдин бериким, банди ҳижрони эдим,
Раҳм этиб аҳволима ҳажридин озод айлади.

Ошкор айлаб табассум лаъли шаққарборидин,
Бўсалар бирла мани маҳзунни ёд айлади.

Жилва айлаб юз туман ноз ила ҳар дам ул пари,
Ўзни Ширин, ваҳ, мани инқида Фарҳод айлади.

Бу сифат лутфу қарамни манга бунёд айлагач,
Рашиқ ўтига ўртаниб ағёр фарёд айлади.

Дарди ҳижрондин савол айлабки, ман дилхастадин,
Хайли ғамни ул санам бир дамда барбод айлади.

Ҳар нафас базми аро ҳолимга Девоний киби,
Беадад базлу қарам ул чапми жаллод айлади.

* * *

Кулбам ичра гар бу тун хуршиди соним келмади,
Чиққоли етди фироқи бирла жоним, келмади.

Ул санамким дарди била ишқи, эй, аҳбоблар,
Фош қилди элга бу сирри ниҳоним, келмади.

Шод этарга ман ҳазиниш юз табассумлар билд,
Нуқтага оғзин очиб ширин забоним келмади.

Йиғламоқдин зор ўлуб ҳижрони ичра ҳар тараф,
Кўздин ашк ўрнига оқди, ваҳки, қоним, келмади.

Интизор ўлдим ангаким ҳазрати Яъқубдек,
Байгул-аҳзоним аро Юсуф нишюним келмади.

Ўлгали етдим фироқи дардидин, афсуским,
Равза жон ичра ул руҳи равоним келмади.

Заррадек айлаб тараҳҳум ҳолима ул сангдил,
Бузди етги кўкни бу оҳу-фиғоним келмади.

Тонг эмас, Девониё, ўлсам агар ҳажр ичраким,
Кулбам ичра ваҳ бу тун хуршиди соним келмади.

* * *

Оразингдин айру, эй, ой, меҳри анварни нетай,
Лабларинг ҳижронида қанд ила шаккарни нетай.

Бўй этарга зулфи шабранингдин айру, эй, санам,
Бу жаҳон бозори ичра мушки анбарни нетай.

Гулшан ичра жилва бирла қоматинггни кўрмасам,
Сарви шамшоду санавбар бирла ар-арни нетай.

Хўбларнинг базми ичра доҳил ўлсам ногаҳон,
Ул пари суратдин ўзга ҳуру пайкарни нетай.

Базм аро кўнглумни олгон нозаниним бўлмаса,
Ўзга бир шўҳи паризоди суманбарни нетай.

Ул лаби ширинни ёди басдур, эй, аҳбоблар,
Шаҳд ила шарбатни найлай, оби кавсарни нетай.

Носиҳо, исроф қилдин; демагилким, борҳо,
Ёр учун ҳарж ўлмагон нуқра била зарни нетай.

Суҳбат ичра айшгу ишрат қилгучи ёр ўлмаса,
Соқийи гулрў била мийноу соғарни нетай.

Файри дилбардин манга сўз демаким Девониё,
Ул адопарвардин ўзга шўҳи дилбарни нетай.

* * *

Ул паривашким манга ораз падидор айлади,
Барҳам айлаб тоқатим чашимни хунбор айлади.

Ҳар жафойи мушкуликим олам ичра йўқ эди,
Ким менинг ҳаққимда они ул санам бор айлади.

Не ажаб бедодидин фарёду афгон айласам,
Ишратимни кам қилиб ранжимни бисёр айлади.

Доғи ҳижрони аро гар гуссадин ўлсам не тонг,
Бодаи васли била ғайрини саршор айлади.

Қон юарман эй, кўнгултоки фалаж бўлсин хароб,
Кажлик ила муддаийни мунису ёр айлади.

Восил этмай бир нафаским ёр васлиға мани,
Нотавон аҳволима кулфатни изҳор айлади.

Эй, кўнгул ичгил фано жомини пири дайрдин,
Ул пари ишқи мани ошуфтаи зор айлади.

Раҳм қилмай ҳолима Девонийдек ул муғбача,
Оқибат андуҳи меҳнат бирла дучор айлади.

* * *

Тараҳҳум қилил аҳволимга, эй, хўб аҳлининг шоҳи,
Етушдим ўлгали ҳажрингда тортиб дардлиғ оҳи.

Жамолиг нуридин ҳусн аҳли хижлат бирла чун хуффош,
Юзунг бешак эрур, эй, дилрабо хуршид ё моҳи.

Жамолинг васфи шавқини асири бор эсам тонг йўқ,
Узорингда занаҳдонинг эрур гўё ики чоҳи.

Етушимай васили фарёду афюн эгсам, эй, моҳчашм,
Садойи оҳи зоримни даме бўлмассан огоҳи.

Фироқинг бандидин озод этиб бори мани зоринг,
Тариқи ишрат ичра бўлмадинг бир лаҳза ҳамроҳи.

Чекиб озори жавринг ман қолибман ғайрилар лекин,
Давоми шод эрур базмингда топиб айш ила жоҳи.

Қабул аҳли қаторида ки мардуд этмагил, эй, шўх,
Тараҳҳум зоҳир эт Девоий маҳзунингга ҳам гоҳи.

* * *

Шарҳи дилимни сўрмади ёр карам била нетай,
Ҳажрида умри ўтмамиш меҳнату ғам била нетай.

Ҳури беҳиштни васфини қилма мангаки зоҳидо,
Базм аро бўлмас эрсам ул шўҳ санам била нетай.

Йиғлар эсам ажаб эмас айру тушуб висолидин
Мунис ўлубман ҳажр аро ранжу алам била нетай.

Бодаи гулранг ўрнига фурқати ичра нўш этиб,
Субҳ ила шомим ўтдиким жом аро сам била нетай.

Муншийи потавон киби шиддати шавқидин онинг,
Дайри фанони истабон мунча ситам била нетай.

* * *

Базм аро то қилди ул дилбар намоён ҳуснини,
Истарам ондин бери ман зору ҳайрон ҳуснини.

Кун ҳижилдур зулмат ичраким онинг ҳуснин кўруб,
Гар талаб қилсам не тонг ул лаъли хандон ҳуснини.

Гўшаи ҳижрони ичра мунтазирдурман анга,
Истаганинг зарра чун хуршиди раҳшон ҳуснини.

Даҳр аро ҳеч кимсани кўрган ҳамон ул хўбнинг,
Бўлгон эрмас ман киби аҳли паришон, ҳуснини.

Истаманг ул шўжнинг олам ароким, зоҳидо,
Гўиё ҳақ айламиш яғмойи иймон ҳуснини.

Ўзгалар базмини равшан қилғусидур ҳуснидин,
Лек этиб ман зордин ҳар лаҳза пинҳон, ҳуснини.

Орзуйи ҳуснидин Девонийдек бўлдим ҳалок,
Айламас ман зориға бир кеча эҳсон ҳуснини.

* * *

Манга то ул санам ҳуснин намоён эттию кетти,
Олиб сабру қарорим дийда гирён эттию кетти.

Боқиб аҳволима бори табассум айламай зоҳир,
Кўнгулни доғи ҳижрондин тўла қон эттию кетти.

Тараҳҳум қилмайин ҳолимға ул лайливашим афсус,
Мани дилхастани Мажнуни ҳайрон эттию кетти.

Қилиб аҳволима гиря фиғон этсам тонг эрмаским,
Ҳазин кўнглумни ғам бирлан паришон этти кетти.

Сўруб ҳоли харобимға тараҳҳум қил, дедим боқмай,
Жафо расмин манга ҳаддин фаровон эттию кетти.

Фиғонким, оразин пинҳон этиб ман нотавондин ул,
Жаҳон рангин бошимға тийра зиндон эттию кетти.

Не тоғ дод айласам ул маҳлиқо сайли бало билан,
Саросар кишвари кўнглумни вайрон эттию кетди.

Негай оҳ чекмайин, Девонийдек, ул сиймтанингким,
Насибим ҳажр аро андуҳи хирмон эттию кетти.

Жафодин ўзга бунёд этмадинг фарсуда ҳолимға,
Қилиб шоққи изо, эй, дилрабо кам эътиборимни.

Асар қўймай вужудимдин саросар поймол этти,
Бало хайли жунун даштида жисми хокисоримни.

Неча муддат дулурким фурқат ичра интизорингман,
Ёруроқ қилмадинг ҳуснинг била бу шоми торимни.

Етушмай наслинга бир дам ўтурдим умрими, афсус,
Қилиб оҳу надомат шавқинг ила барча коримни.

Бузуқ кўнлумни тузмай бир нафас шод эттали охир,
Ки даҳр аҳлига фотиҳ этдинг ниҳону ошкоримни.

Тутуб ағер ила улфат йироқ айлаб мани лекин,
Сочи савдоси янглиғ тийра қилдинг рўзигоримни.

Карам зоҳир қилиб бу ҳолима, эй, маҳлиқо келгил,
Вале ҳадди ошурдим ҳажринг ичра интизоримни.

Қочиб зуҳд аҳлидин, қилдим фано майхонасин
маскан,
Тутуб Девонийдек май, тарқат, эй, соҳий хуморимни.

* * *

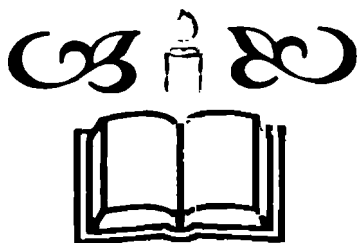
То бакай фурқат қаро шоми аро маскан қилай,
Дарди ҳижронинг чекиб ҳушу хираддин айрулай.

Кулбам ичра раҳм этиб наззора қилғил, эй, пари,
Гар десанг ишқинг аро афтода ҳолимни билай.

Ашҳабингни байтул-аҳзоним сари сур, эй, санам,
Шамъи ҳуснингни кўриб парвона янглиғ ўргулай.

Зоҳидо, ишқингдин айру зуҳд тарғиб этмагил,
Ханжари ишқи била кўнглумни сар то по тилай.

Гар онинг, Девоние, паслима восил бўлмаса,
Хас каби ҳижрони ўти бирла они ёқилай.

ИШҚ КУЙЧИСИ

Иқтидорли адиб, Хоразм адабий муҳитининг билимдони Комил Аваз хайрли ишга қўл урибди. У XX аср Хоразм адабий муҳотида яшаб, ижод этган қаламкашлардан бири Комил Девонийнинг 1906 йилда шоир Табибий томонидан тузилган «Мажмуат-уш си шуаройи Ферузшоҳий» тўлламида чол этилган 93 та газалининг янги нашрини тайёрлабди. Қолаверса, Комил Девонийнинг ҳаётига оид ёзилган эссе китобнинг нуфузини ва қимматини анча оширган. Ҳеч бир муболағасиз айтиш мумкинки, эсседа шоир яшаган давр, унинг яқинлари, устозлари ва ижодий муҳити ҳақидаги қизиқарли маълумотлар бизнинг Девоний ҳақидаги тасаввуримизнигина бойитиб қолмасдан, маълум маънода адабиёт тарихи илмининг ривожига ҳам муносиб ҳисса бўлиб қўшилади.

Ўзбек адабиётшунрслигида ўтган аср бошлари Хоразм адабий муҳити ҳақида озми-кўпми тадқиқотлар яратилган. У ёки бу шоир ижоди баҳоли қудурат ўрганилган. Аммо шунга қарамасдан мен бу давр адабий муҳитини, таъбир жоиз бўлса, қанузгача кашф этилмаган уммонга ўхшатгим келади. Негаки бу уммонда катта-ю кичик кемалар бисёр. Уларнинг ҳар бири алоҳида тадқиқот объекти бўлишга ҳақли. Уларнинг баъзилари мутахассислар томонидан атрофлича ўрганилган бўлса, айримлари ҳали ўз тадқиқотчисини кутиб ётибди. Назаримда, Хоразмнинг забардаст шоири, ўз даврининг оташнафас ижодкорларидан бири Комил Девоний шеърятини холисона тадқиқ этиш вақти келди. Ваҳоланки, Комил Девоний замондошлари таърифида: «...беш илмга эга эди. Аввало, агар асбоб бўлса, бешотар милтиқ тузатар, иккинчидан, олти ярим мақом соз чертмоқни билар, лекин айтмоқни билмас эди. Учун-

чидан, яхши хушхат котиб эди. Туртинчидан, яхши шоир эди. Иккинчи Навоий дейиш мумкин эди. (таъкид бизники – Ж.Ю.) Бешинчидан, яхши ислим-кор наққош эди».¹

Бобожон Тарроҳ Ходим Комил Девоний билан бир даврда яшаб ижод қилган шахс. У Комил Девоний билан ҳамнафас, ҳамфикр, маслакдош бўлган. Унинг билан зиёфатдош, демакким, суҳбатдошлиги боис шоир ижодидан яхшигина хабардор эканлиги маълум. Шоирнинг ҳар бир янги ғазалидан қанчалар завқланганлиги учун бўлса керак, у Девонийни гарчи муболаға бўлса ҳам иккинчи Навоий дейишга журъат этибди. Аҳмаджон Табибий «Мажмуа»сидан Мунис, Огаҳий, Комил Хоразмий, Доий каби забардаст шоирлар билан бир қаторда ўн гўққиз яшар ёш шоирнинг тўқсон уч ғазалининг жой олиши ва бу ғазаларнинг бадиий жиҳатдан ниҳоятда пишиқлиги, жарангдорлиги сабабли Бобожон Тарроҳ унга жуда юқори баҳо берган. Қолаверса, Комил Девоний ҳазрат Навоий ғазаларидан илҳомланиб, унга тақлидан Навоийона услубда ёзишга ҳаракат қилган. Ва бу илҳом натижаси ўлароқ ёш шоир қалбида туғён урган туйғулари ғазаларга кўчган. Бунда, албатта, Девонийнинг созандалиги ҳам катта роль ўйнаган.

Қилиб қатл ишқ элини зулми бедодингни бунёди,
Жаҳон бўстонида эй шўх, шоёнингга салламно.

Ёки:

Дилбаримдек Лайлию Ширин не бор Девонийё,
Ишқ аро мандек эмас Мажнун ила Фарҳод ҳам.

Зеро, Бобожон Тарроҳ Комил Девонийни иккинчи Навоий деб таърифлаган бўлса, шоир ғазалари оҳангдорлигидан маст бўлган Табибий:

Зеб ила саҳни чаманда бўлди то хандон гул,
Боғ аро булбулни қилди ҳуснига ҳайрон гул

байтига жуда юқори баҳо беради ва Девонийнинг

Бобожон Тарроҳ, «Хоразм навозандалари» Т.: Ф.Фулом
номидаги адабиёт ва санъат нашриёти.

«Мажмуа»га кирган ҳар бир ғазалига биттадан маснавий ёзади.

Девоний ғазаллари билан танишиш, уларни мутолаа қилиш кишига ҳузур бағишлайди. Улардаги ташбеҳлар, поэтик қочиримлар, сўз санъати намуналари ўн тўққиз яшар шоирнинг маҳорати ҳақида тўлиқ тасаввур бера олади. Уқувчида шоир ҳақида кўпроқ билишга интилишни кучайтиради. Ёш шоирнинг нақадар катта истеъдод эгаси бўлганлигига иқрор бўласиз.

Меҳру вафо айлаб аён кулбанг сари эй нотавон,
Шамшоди қад, оҳу чашм шўҳи суҳандонинг келур

мисраларини ўқиган ҳар қандай киши шоир ғазаларига ошиқ бўлиши, унинг саъбатига тасанно айтиши турган гап. Аммо истеъдод-у иқтидор эгаларига ҳар доим ҳам қийин бўлган. Гўё ўз қисматини олдиндан билгандай:

Халойиқ туҳматин чекмай десанг Девонийё эмди,

Харобот ичра кир, ринди тариқин интихоб айлаб, —

деб зорланган шоир ўз элдошлари томонидан туҳматга учрайди ва қатағон йиллари ҳибсга олиниб, 1938 йилда нақ элик ёшида Урганч турмасида вафот этади.

Қисқаси, ушбу китобда келтирилган маълумотлар ва ғазаллар бўлғуси филологлар, ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчилари учун олтин хазина ролини ўташи тайин. Шунинг учун ҳам уларни чоп қилиш ва халқ оmmasига етказиш кечиктириб бўлмайдиган ниҳоятда савоб иш, ило бундан нафақат Комил Девоний руҳи поклари шод бўлади, балки ғазалхон халқимиз, илмга чанқоқ ёшларимиз ҳам баҳраманд бўладилар. Ўзбек адабиёти тарихида муҳим бўлган ҳисобланадиган ўтган аср Хоразм адабий муҳитини ўрганувчилар учун ушбу китоб муҳим қўлланма ва-зифасини ўташига шубҳа йўқ.

Жумабой Юсупов, филология
фанлари доктори, Ўзбек адаби-
ёти кафедраси профессори

Ўз И

Адабий-бадиий тадқиқот

Комил Аваз

КОМИЛ ДЕВОНИЙ

(шоир таваллудининг 120
йиллиги олдидан ҳаёти ва ижодига бир назар)

Масъул муҳаррир: Жумабой Юсупов,
филология фанлари
доктори, профессор.

Тақризчилар: Абдулла Аҳмедов,
УрДУ доценти.
Матназар Абдулҳаким,
Хоразм Маъмун Академияси
катта илмий ходими, шоир.

Огаҳий номидаги жамғарма

Босмаҳонага 01.02.2006да берилди. Босишга 18.02.2006
да руҳсат этилди. Бичими 84x108 1/32 6.70 б.т.
Буюртма № 9-« Адади 100 нусхада.
Баҳоси келишилган нарҳда.

© «Комил Девоний»
А.Навоний номидаги Ўзбекистон Миллий
Давлат кутубхонаси нашриёти, 2005 й.